

KARDOS VIVIEN KATA\*

## Jogi informatikai trendek vs. hallgatói valóság

### I. Bevezető

Napjainkban sokat lehet arról hallani, hogy a digitalizáció, az informatika és annak hatásai egyre nagyobb mértékben határozzák meg mindennapi életünket. A jogról elmondható, hogy a társadalmi jelenségek területére tartozik, így tudományként való felfogása csak a társadalomtudomány rendszerén belül képzelhető el.<sup>1</sup> Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a jogtudomány alrendszerébe – jellegéből adódóan – nehezebben törtek utat a technológia új vívmányai, mint a természettudományok területére. Tendenciaként megfigyelhető, hogy az informatika és a jog világa közötti kapcsolat egyre szorosabbá válik, példának említhető az elektronikus kapcsolattartás kötelezett köreinek bővítése a bírósági ügyekben, valamint a mesterséges intelligencia jog szolgáltatába állítása.

Kérdésként merülhet fel, miért is nehéz a koherens szabályrendszer megalkotása? Az alapvető problémát az okozza, hogy „a jogi szabályozás pedig rendszerint csak kullog a technológiai fejlődés által támogatott társadalmi valóság nyomában”.<sup>2</sup> A jogi szabályozás akkor és ott jelenik meg, ahol a probléma elhatárolódik, az akadály elhárítása utólagosan, ad hoc jelleggel valósul meg.<sup>3</sup> Ez csak az egyik tényező abban a tekintetben, hogy a jogi informatikai trendek miért oly lassú ütemben szivárognak be a hazai szabályozás keringésébe. Továbbá ehhez hozzájárul, hogy e trendek hazánkban a nemzetközi viszonylathoz képest még egyáltalán nem, csekély mértékben vagy lényegesen később jelentek meg. Példaként említhető a *digital lawyer modell*<sup>4</sup>, amely nemzetközi szinten oly mértékben ismert, hogy a hallgatók az egyetemen<sup>5</sup> posztgraduális képzés keretében még mélyebb ismereteket szerezhetnek a témával összefüggésben.

---

\* SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

<sup>1</sup> POKOL BÉLA: *A jogtudomány társadalomtudományosodása (és így perspektivikus létrejötte)*. MTA Law Working Papers, 2015/13. 2. p. – <https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/201513pokol.pdf> (letöltés ideje: 2018. 08. 17.)

<sup>2</sup> KLEIN TAMÁS: *Az online diskurzusok egyes szabályozási kérdései*. In: Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről*. Médiatudományi Könyvtár 30., Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatelevisziós Médiatudományi Intézete, 2018. 17–18. pp. – <http://mek.oszk.hu/18100/18192/18192.pdf> (letöltés ideje: 2018. 10. 14.)

<sup>3</sup> KLEIN 2018, 17–18. pp.

<sup>4</sup> Lásd részletesen később az eredmények ismertetésénél.

<sup>5</sup> BOND UNIVERSITY: *The Digital Lawyer*. – <https://bond.edu.au/subject/laws77-110-digital-lawyer> (letöltés ideje: 2018. 09. 26.)

Ennek ellenére hazánkban ez a trend alig ismert. Természetesen az „*exceptio probat regulam*” ebben az esetben is helytálló, mivel a hazai szakirodalomban is egyre jobban felértékelődik a jogi informatikai trendek jelentősége.

A téma aktualitása véleményem szerint vitathatatlan, hiszen a jog és az informatika összefonódása egyre szorosabbá válik. Pályamunkámban a jogi informatikai trendeket – a teljesség igénye nélkül – új megvilágításban, méghozzá a hallgatók szemszögéből mutatom be empirikus kutatás eredményei alapján.

### 1. Témafelvetés

A technológiai fejlődés különböző termékei – például a felhőalapú szolgáltatások – kapcsán felmerülő aggályokra, jogi problémákra, illetve megoldásjavaslatokra széleskörű szakirodalom áll rendelkezésre. Azonban arra a kérdésre nem találtam választ, hogy a joghallgatók hogyan viszonyulnak a jogi informatikai trendekhez. A tanszéki kutatás keretében és a trendek tanulmányozása során rádöbbsentem arra, hogy a jövő jogász generációjára kiterjedően nincsenek tanulmányok, amelyek a hallgatók álláspontjáról visszacsatolásként szolgálnának. Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk elengedhetetlen, hogy azok véleménye is kifejezésre jusson, akik még az egyetem padjai között ülnek, ám hamarosan a jövő jogászaivá válnak.

Pályamunkámban a jogi tevékenységet átalakító trendek példálózó felvetése mellett arra törekszem, hogy kvantitatív és kvalitatív kutatásaim eredményei alapján a joghallgatók álláspontja is kifejezésre jusson, ezáltal pedig következtetéseket vonjak le, amely iránymutatásként szolgál a jövőre nézve, hiszen a trendek és azok gyakorlati megvalósulása csak az érme egyik oldalát tükrözik.

### 2. Célkitűzések

Pályamunkám elsődleges célja, hogy felhívjam a hallgatók figyelmét arra, hogy milyen jogi informatikai trendek hatnak közre a jog fejlődésére, illetve milyen jogi informatikai kihívásokkal kell szembenéznük függetlenül attól, hogy a jövőben milyen jogterülettel kívánnak foglalkozni. Mindezt oly módon, hogy az ő szemszögükből mutatom be a témát. Az alkalmazkodást elősegíti, ha mihamarabb tudomást szereznek, illetve a meglévő tudásbázisukat bővítik a trendekkel kapcsolatban. A feltérképezésben a digitális kompetenciák vizsgálata a segítségemre szolgált.

Fókuszpontomban a trendek és a hallgatók közötti kölcsönhatások vizsgálata áll. Azt kívánom felmérni, hogy a joghallgatók mennyire tájékozottak a mai jogi informatikai trendeket illetően, emellett a megszerzett tudásukat a gyakorlatban miként „kamatoztatják”, példának okáért ide sorolható a jogszabálykeresők használatának kérdésköre.

Hallgatói szempontból fontos annak vizualizálása, hogy a jövőt illetően olyan jogászra lesz szükség, aki az informatikát értően alkalmazza, illetve tisztában van a jogi informatikai trendekkel és azokat az előnyére is tudja fordítani. A kutatás eredményei alapján választ kívánok adni arra a kérdésre, miszerint a trendek hatása és a hallgatói valóság között tapasztalható-e ellentmondás.

### 3. Kutatásmódszertani alapvetések

A kutatásom eredményei elsődleges forrásokon alapulnak. Az alapkutatás elektronikus kérdőív kitöltésével valósult meg, az általam készített kiegészítő interjúk lefolytatására telekommunikációs eszköz segítségével került sor.

#### 3.1. Alapkutatás<sup>6</sup>

Egyetemi keretek között lehetőségem nyílt arra, hogy a tanszéki EFOP-3.6.2.-16-2017-00007 azonosítószámú kutatáshoz (továbbiakban: alapkutatás) csatlakozzak, amely elsődlegesen a joghallgatók digitális kompetenciáinak felmérésére irányul. A 2017/2018-as tanév II. szemeszterében került sor az elsőéves joghallgatók, illetve kontrollsoporként közgazdász és jogi asszisztens hallgatók körében a kérdőív kitöltésére, amelybe kutatási kérdéseim is bekerültek. Az kérdőíves felmérés eredményei összesen 128 hallgató válaszában alapulnak. E kutatással összefüggésben csak néhány, az általam összeállított kérdés, illetve eredmény ismertetésére térek ki részletesen, mert pályamunkában az általam lefolytatott interjúkra és azok konzekvenciáira helyezem a hangsúlyt. Az egyes kérdések kapcsán fennálló szoros kapcsolat és a kutatás eredményében megnyilvánuló összefüggések indokolták a szűkkörű ismertetést. Az adott kérdések vonatkozásában meghatározott hipotézisek részletgazdag bemutatása elengedhetetlen az interjúk elemzését megelőzően.

#### 3.2. Kiegészítő mélyinterjú

Az alapkutatás kiegészítéseként interjúkat készítettem annak érdekében, hogy indirekt és direkt jellegű kérdések által képet kapjak a joghallgatók digitális kompetenciáiról, tanulási szokásairól és a kulcskérdés megválaszolásaként a jogi informatikai trendekkel kapcsolatos tudásbázisukról. Az alapkutatással ellentétben az interjúalanyok kizárólag joghallgatók közül kerültek kiválasztásra, ezért a kérdések összeállításában az is szerepet játszott, hogy „joghallgató-specifikus” legyen. Olyan kérdések is elhangzottak az interjúk során, amelyek kifejezetten a jogászok esetében bírnak relevanciával. Példaként említhető a jogszabálykeresők használata.

### 4. A pályamunka felépítése

A pályamunka első részében a jogi tevékenységet átalakító trendek kerülnek előtérbe nemzetközi és hazai vonatkozásokkal együttvéve. Ezt az alapkutatás, illetve a kiegészítő mélyinterjúk kutatómódszertani kereteinek meghatározása követi, majd a kérdések és az arra adott válaszok eredményeinek ismertetése. A pályamunka záróakkordjaként a kutatás eredményeit összesítem, amely alapján *de lege ferenda* javaslatokat fogalmazok meg a jövőre nézve.

<sup>6</sup> „Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” című EFOP-3.6.2.-16-2017-00007 azonosítószámú pályázaton belül az állam-és jogtudományi alprojekt.

## II. Jogi informatikai trendek

Mielőtt a trendeket ismertetném, a jogi informatika fogalmának meghatározása szükséges. Alapvetően a jogi informatika kettős jelentéstartalommal rendelkezik. Egyrészt az informatika jog szolgálatába állítását, a jogi tevékenység elősegítését jelenti, másrészt magában foglalja az informatika gyors és folyamatos fejlődése miatt felmerülő új jogi problémákat, amelyek megoldására a szabályozás átalakítása szükségessé válik.<sup>7</sup>

### 1. E-Discovery, vagyis az elektronikus felfedezés

Az elektronikus felfedezés, másnéven jogi kutató szoftverek<sup>8</sup> az elektronikusan tárolt információk (ESI) azonosításának, gyűjtésének és előállításának elektronikus formája az adatgyűjtés során.

Az ESI többek között e-maileket, dokumentumokat, prezentációkat, adatbázisokat, hangpostát, hang- és videofájlokat, közösségi médiát és weboldalakat tartalmaz. Az *eDiscovery* legfőbb célja a peres eljárások bizonyítékainak igazolható módon történő bemutatása.<sup>9</sup>

Az „*E-Discovery Law*” az elektronikusan tárolt információ megszerzésének viszonylag új szabályaira vonatkozik a per folyamán az eljárás vizsgálati szakaszában, amit „felfedezésnek” hívnak. Lényegét tekintve abban más, hogy elektronikus, nem kézzelfogható bizonyítékokra vonatkozik. Elektronikusan tárolt adatnak minősül bármilyen dokumentum, kép, e-mail, azonnali üzenet másolata, számviteli adatbázis, videó, weboldal vagy bármilyen egyéb elektronikusan tárolt információ, amely releváns bizonyítékként szolgálhat a perben.<sup>10</sup>

Ezzel összefüggésben hazai példaként említem az elektronikus kapcsolattartás jogintézményét, amely nem új keletű hazánkban, viszont a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 2018. január 1-jén történő hatályba lépése jelentős változást hozott a kötelező elektronikus kapcsolattartással összefüggésben, mivel az eljárásjogi kódex 608. § (1) bekezdése rögzíti, hogy az elektronikus kapcsolattartásra kötelezett minden beadványt kizárólag elektronikusan nyújthat be, a téma vonatkozásában az E-ügyintézési törvény<sup>11</sup> tekintendő generál jogszabálynak.

Az elektronikus kapcsolattartás esetében a digitális kompetenciák gyakorlati relevanciával bírnak, a feladatok ellátásához kellő szakértelem szükséges. A bírósággal való elektronikus kapcsolattartáshoz technikai útmutató készült elősegítve az elektronikus kapcsolattartásra kötelezettek munkáját.<sup>12</sup> Márciusban már vitafórumot is rendeztek az

<sup>7</sup> BALOGH ZSOLT GYÖRGY: *Jogi informatika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 162. p.

<sup>8</sup> ARS BONI JOGI FOLYÓIRAT: *Robotügyvédek? Lassan a testtel!* Wolters Kluwer – Jogászvilág, 2016. február 2. – <https://jogaszvilag.hu/uzlet/robotugyvvedek-lassan-a-testtel/> (letöltés ideje: 2018. 09. 21.)

<sup>9</sup> THE BASICS: *What is e-Discovery?* – From the CDS Knowledge Base – <https://cdslegal.com/knowledge/the-basics-what-is-e-discovery/> (letöltés ideje: 2018. 09. 22.)

<sup>10</sup> E-DISCOVERY LAW – <https://www.hg.org/electronic-discovery-law.html> (letöltés ideje: 2018. 10. 05.)

<sup>11</sup> 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

<sup>12</sup> HOMOKI PÉTER: *Technikai útmutató a bírósággal való elektronikus kapcsolattartáshoz*. Magyar Ügyvédi Kamara, 2018. augusztus 13. – [http://www.magyarugyvedikamara.hu/common/fileservlet/document/959/default/doc\\_url/Technikai\\_utmutato\\_birosagi\\_ekapcsolattartas\\_160720\\_pub.pdf](http://www.magyarugyvedikamara.hu/common/fileservlet/document/959/default/doc_url/Technikai_utmutato_birosagi_ekapcsolattartas_160720_pub.pdf) (letöltés ideje: 2018. 09. 19.)

e-kapcsolattartás anomáliáival összefüggésben. A gyakorlati alkalmazásban nehézségeként merült fel a rendszerhibák következtében a jogorvoslatra előírt határidők tartása, a szerteágazó e-ügyintézés munkafolyamatainak összehangolásának hiánya.<sup>13</sup>

## 2. Többgenerációs munkaerő megjelenése

Napjainkban már általános trendnek tekintendő, hogy négy generációhoz tartozó munkavállalók dolgoznak egymás mellett. A *Pew Research Center* 2017-es kutatása<sup>14</sup> szerint napjainkban az USA munkaerőpiacát 25 százalékban a *Baby boomer generáció* (születési idő: 1946-1964), 33 százalékban az *X-generáció* (születési idő: 1965-1980), a legnagyobb mértékben, összesen 35 százalékban az *Y-generáció* (születési idő: 1981-1996), 5 százalékban a *Z-generáció* (születési idő: 1997-) alkotja. Az életkorból adódóan a munkaerő 2 százalékát a *Veteránok generációja* (születési idő: -1945) képviseli. Ez az arány hazánkban sem tér el számottevően. Az életkorbeli különbségek az előnyökön túl kihívásokat is támasztanak, amelyet több kutatás is igazolt.<sup>15</sup>

*Asgar* 2014-es felmérése alapján az emberek – 1350 munkavállaló és vezető – közel 90 százaléka azt mondta, hogy a generációk közötti konfliktus eltékozolt időt és a termelékenység elvesztését eredményezte a saját szervezetükön belül. A felmérés megállapításait „ma” az *American Society for Training & Development's* hozta nyilvánosságra, együttműködve *Joseph Grenny* és *David Maxfield* munkahelyi tanácsadókkal.<sup>16</sup> A tanulmány szerint a válaszadók több mint egyharmada hetente öt vagy még több munkaórát fecsérelt el a különböző generációk közötti konfliktus miatt. Ez a munkahét több mint 12 százalékát is jelentheti.

A felmérés válaszadói szerint a *Baby boomerek* és az *Y-generáció* számára a legnehezebb együtt dolgozni, viszont úgy tűnik, hogy a többi generáció között is ellentétek fedezhetők fel.<sup>17</sup>

A generációk közötti nehézségek megoldása mindenképpen kihívásként és megoldandó feladatként szolgál. Az ügyvédek, asszisztensek és más jogi szakemberek a nyugdíjkorhatár betöltése után is dolgoznak, sok ügyvédi iroda és jogi osztály megpróbál hidat képezni a legidősebb és a legfiatalabb alkalmazottak között húzódó generációs szakadék fölött.<sup>18</sup>

<sup>13</sup> KÁLMÁN ATTILA: *Vitaforumot szerveztek az e-kapcsolattartásról*. Wolters Kluwer – Jogászvilág, 2018. március 19. – <https://jogaszvilag.hu/napi/vitaforumot-szerveztek-az-e-kapcsolattartasrol/> (letöltés ideje: 2018. 08. 14.)

<sup>14</sup> FRY, RICHARD: *Millennials are the largest generation in the U.S. labor force*. Pew Research Center – April 11, 2018 – <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/04/11/millennials-largest-generation-us-labor-force/> (letöltés ideje: 2018. 08. 16.)

<sup>15</sup> 3 tipp a többgenerációs munkaerő kezelésére Randstad, 2018. 09. 13. [https://www.randstad.hu/workforce-360/archivum/3-tipp-a-tobbgeneracios-munkaero-kezelesere\\_229/](https://www.randstad.hu/workforce-360/archivum/3-tipp-a-tobbgeneracios-munkaero-kezelesere_229/) (letöltés ideje: 2018. 10. 25.)

<sup>16</sup> ASGHAR, ROB (contributor): *Study: The War Of Generations Results In Lost Productivity*. Forbes, Feb 5, 2014. – <https://www.forbes.com/sites/robashghar/2014/02/05/study-the-war-of-generations-results-in-lost-productivity/#145242a15c8b> (letöltés ideje: 2018. 07. 26.)

<sup>17</sup> KELLY, KIP: *Managing the Multigenerational Workplace*. UNC Kenan-Flagler Business School – <https://www.kenan-flagler.unc.edu/~media/Files/documents/executive-development/managing-the-multigenerational-workplace-white-paper.pdf> (letöltés ideje: 2018. 10. 08.)

<sup>18</sup> KANE, SALLY: *Trends That Are Reshaping the Legal Industry*. The Balance Careers, September 28, 2018. – <https://www.thebalancecareers.com/trends-reshaping-legal-industry-2164337> (letöltés ideje: 2018. 10. 12.)

### 3. Social Networking, avagy a közösségi hálózat jelentősége

A közösségi hálók a szó szoros értelmében behálózzák mindennapjainkat, ezért mind a kérdőívben, mind az interjúk során kiemelt szerepet kaptak. A fogalmi keretek és a kritériumok meghatározása Danah M. Boyd és Nicole B. Ellison nevéhez fűződnek. A közösségi oldalak internet-alapú szolgáltatásokként definiálhatók, amelyek lehetővé teszik az egyének számára, egy nyilvános vagy félig nyilvános profil létrehozatalát egy behatárolt rendszeren belül, továbbá összeköttetést biztosítanak a felhasználók azon körével, akikkel kapcsolatban állnak. Ezen kapcsolatok természete és megnevezése oldalanként eltérő.<sup>19</sup>

Cohen álláspontja szerint a közösségi média és a közösségi hálózat nem tekinthető egymás szinonimájaként. A közösségi média stratégiának és „közvetítő csatornának” nevezhető, ezzel szemben a közösségi hálózat egy eszköz, amely a másokhoz való kapcsolódást biztosítja. Lényegében mindkét kifejezés esetében a *Web 2.0* gyűjtőfogalomként tekinthető.<sup>20</sup> Ez olyan internetes szolgáltatásokat és alkalmazásokat foglal magában, amelyek fókuszpontjában a különféle tartalmak fogyasztók közötti folyamatos és kölcsönös megosztása, az interaktivitás áll. Alapvetően a *Web 1.0*-hoz viszonyítva a differenciálás alapjául az szolgál, hogy az internetes platformokat a fogyasztók látják el tartalommal.<sup>21</sup>

Körülmekintően használva a közösségi média az iroda szakmai hírnevét is növelheti. Ezzel szemben a közösségi média az elektronikus bizonyítékok forrásaként is szolgálhat a perben eljárók számára.<sup>22</sup> A hazai szabályozásban<sup>23</sup> is megjelenik a közösségi média szerepe az ügyvédi honlappal összefüggésben. Kizárólag olyan tartalom tehető közzé, amely „az ügyvédi hivatás méltóságával” összeegyeztethető. A *Pro/Lawyer Consulting* szerint e kritérium bővebb magyarázatra szorulna.<sup>24</sup> Emellett kérdésként merülhet fel, hogy az ügyvédi honlapra vonatkozó szabályokat teljes egészében a közösségi médiára is alkalmazni kell-e?<sup>25</sup>

A közösségi hálózat kihatással van arra, hogy a jogi szakemberek hogyan gyűlnek össze, keresnek munkahelyet, kapcsolódnak a hálózathoz, irányítják karrierjüket és hatnak az ügyfelekre.<sup>26</sup> A *LinkedIn* egyre népszerűbb azon ügyvédek körében, akik a közösségi média üzleti célú használatára fókuszálnak, és nem akarják idejüket a szemé-

<sup>19</sup> BOYD, DANAH M. – ELLISON, NICOLE B.: Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Volume 13, Issue 1, 1. October 2007. – <https://academic.oup.com/jcmc/article/13/1/210/4583062> (letöltés ideje: 2018. 09. 26.)

<sup>20</sup> COHEN, LON. S.: „Is there a Difference between Social Media and Social Networking?” *The Cohenside*, March 03, 2009 – <http://cohenside.blogspot.com/2009/03/is-there-difference-between-social.html> (letöltés ideje: 2018. 10. 08.)

<sup>21</sup> MEZEI PÉTER: *Mi is az a Web 2.0? Szerzői jog a XXI. században*. 2010. január 14. – <https://copy21.com/2010/01/mi-is-az-a-web2-0/> (letöltés ideje: 2018. 09. 20.)

<sup>22</sup> AMERICAN BAR ASSOCIATION: *Social Media for Lawyers* March 01, 2016 [https://www.americanbar.org/groups/departments\\_offices/legal\\_technology\\_resources/resources/social\\_media/](https://www.americanbar.org/groups/departments_offices/legal_technology_resources/resources/social_media/) (letöltés ideje: 2018. 09. 12.)

<sup>23</sup> 6/2018. (III. 26.) MÜK szabályzat az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól, 2018.03.28. - <http://www.magyarugyvedikamara.hu/tart/farticle/18/73/1> (letöltés ideje: 2018. 09. 13.)

<sup>24</sup> PRO/LAWYER CONSULTING: *Új szabályozás az ügyvédi honlapokkal kapcsolatban*. 2018. április 9. – <https://prolawyer.hu/ugyved-marketing/uj-szabalyozas-az-ugyved-honlapokkal-kapcsolatban/> (letöltés ideje: 2018. 09. 13.)

<sup>25</sup> ARSBONI: *Ügyvédi reklám, ügyvédi honlap – az új szabályozás csak részben ügyvéd- és ügyfélbarát*. Arsoni, 2018. április 14. – <https://arsboni.hu/ugyved-reklam-ugyved-honlap/> (letöltés ideje: 2018. 09. 13.)

<sup>26</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

lyes bejegyzésekre eltékoználni.<sup>27</sup> A közösségi média trendként való megjelenése a jogi tevékenységgel összefüggésben külföldön oly mértékben számottevő, hogy útmutató is készült a témát illetően, kifejezetten ügyvédekre specializálva.<sup>28</sup>

#### 4. Jogi folyamatok kiszervezése

Külföldön egyre nagyobb hangsúlyt kap a jogi folyamatok kiszervezése. Az elmúlt években a jogi ágazatban globális paradigmaváltás tapasztalható a jogi szolgáltatásnyújtás modelljében. Ez a modell a jogi folyamatok kiszervezését foglalja magában (*LPO*), amely során az ügyvédek, asszisztensek és más jogi szakemberek munkáikat külső előadókra ruházzák át belföldön és a tengerentúlon egyaránt. A kiszervezés átalakítja a joggyakorlatot, mivel az ügyvédi irodák és az egyesített jogi osztályok a költségek minimalizálására, a rugalmasság növelésére és az irodán belüli képességek bővítésére törekuszenek.<sup>29</sup>

#### 5. A munka és a magánélet egyensúlya

Sok ügyvédi irodában jellemző, hogy a rengeteg munka túlhajszoltsághoz vezetett. A nyomás, hogy tegyél többet kevesebbrel arra kényszerítette az egyre növekvő számú alkalmazottat, hogy feladataik ellátása érdekében feláldozzák magánéletüket. Az olyan új munkahelyi vezérelvek, mint a rugalmas munkaidő, a távmunka, a részmunkaidős állás, a fokozatos nyugdíjazás, az ideiglenes szabadság, a tömörített ütemtervek és más alternatív munkamódszerek átalakítják az ügyvédi iroda környezetét.<sup>30</sup> A *DLA Piper* 2015-ös reprezentatív felmérése – amelyben 160 magyarországi joghallgató vett részt – az ideális munkahely kérdéskörére fókuszált. A joghallgatók számára is kifejezetten fontos a munka-magánélet egyensúly megfelelő feltételeinek megteremtése a jövőbeli munkahelyükkel kapcsolatban, mivel a tízig terjedő skálán a szociális szempontok közül 7,32 pontot ért el.<sup>31</sup>

#### 6. Globalizáció

Az ügyvédi irodákról elmondható, hogy a határokon átnyúlnak, külföldi ügyvédekkel működnek együtt, a joggyakorlat eltörli a hagyományos értelemben vett határokat. Bár a globalizáció trendje nem újkeletű, az internet növekedésének, a jogi folyamatok automatizálásának, az adatbiztonság fejlődésének és a feltörekvő technológiai eszközöknek

<sup>27</sup> SHIELDS, ALLISON C.: *The Professional's Social Network: LinkedIn*, American Bar Association, October 23, 2012 – [https://www.americanbar.org/publications/law\\_practice\\_magazine/2012/january\\_february/the-professionals-social-network-linkedin/](https://www.americanbar.org/publications/law_practice_magazine/2012/january_february/the-professionals-social-network-linkedin/) (letöltés ideje: 2018. 09. 12.)

<sup>28</sup> CHEUNG, LINDA: *The Guide: Social media for lawyers* – CubeSocial – <https://cubesocial.com/social-media-for-law-firms/> (letöltés ideje: 2018. 10. 08.)

<sup>29</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>30</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>31</sup> DLA PIPER DIGITAL TEAM: *Ilyen az ideális munkahely a joghallgatók szerint*, Advocatus – A DLA Piper Jogi Blogja, 2015. november 30. – <https://advocatus.dlapiper.hu/?p=1713> (letöltés ideje: 2018. 10. 11.)

köszönhetően újabb lendületet vesz. Előrevetíthető, hogy a globalizáció hatásaként az ügyvédi irodák világszerte történő elterjedése az elkövetkező években a jogi ágazat helyzetének átalakulását fogja maga után vonni.<sup>32</sup>

### 7. Környezettudatosság

Miközben a „zöld változás” globális prioritássá válik, a zöld joggal kapcsolatos kezdeményezések hatással vannak az üzletre és a joggyakorlatra egyaránt. A környezetbarát ügyfelek, ügyvédi irodák és jogi szakemberek világszerte olyan zöld kezdeményezéseket hoznak létre, amelyek csökkentik költségeiket, a szén-dioxid-lábnyomukat és elősegítik a társadalmi felelősségvállalás érvényre jutását. A környezetvédelmi jog vagy a „zöld jog” egyre növekvő gyakorlati relevanciával bír.<sup>33</sup>

### 8. Virtuális ügyvédi irodák

A nagy teljesítményű mobileszközök, valamint az internetalapú technológia lehetővé teszi a jogi szakemberek számára, hogy gyakorlatilag bárholnan dolgozhassanak. Ennek eredményeként több jogi szakember közvetve otthonról dolgozik vagy egy virtuális ügyvédi irodából. A virtuális ügyvédi irodák a joggyakorlás alternatív módját biztosítják, amely lehetővé teszi a rugalmas munkaidőt, és támogatja a jobb munka-magánélet egyensúly megteremtését.<sup>34</sup> Ma még az az általános vélekedés mind az ügyvédek, mind az ügyfelek részéről, hogy a jogi szolgáltatásokhoz igény van a személyes találkozásra.<sup>35</sup> A virtuális ügyvédi irodákkal összefüggésben megemlíthető a virtuális jogász tevékenysége, amely gyorsabb és költséghatékonyabb ügyintézés eredményez. Az ügyfelek igényeivel profi szakjogász-ügyvéd foglalkozik, aki lehetőség szerint online megoldást javasol az ügy megvizsgálását követően. A felmerülő konkrét jogi problémával kapcsolatban konkrét válasszal szolgál. A tanácsadáson túlmenően dokumentum átvizsgálásra, családjogi szerződések szerkesztésére, kisvállalkozás indításához jogi tanácsadásra is lehetőség nyílik ilyen módon.<sup>36</sup>

### 9. Alternatív jogi szolgáltatási modellek

Ma már az ügyvédek nem rendelkeznek a jog monopóliumával. A jogi piac tér változik, ezért az ügyfelek egyre több nem ügyvédi szakembertől kérhetnek jogsegélyt, ideértve az asszisztenseket, a jogi dokumentumok előkészítőit, a jogi önségítő weboldalat, valamint a virtuális asszisztenseket és külföldi jogi szolgáltatókat is. Ezek az új lehetőségek lehetővé teszik a megfizethető jogi szolgáltatásokat a hátrányos helyzetű lakosság

<sup>32</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>33</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>34</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>35</sup> DOMSITS DÁVID: *Virtuális ügyvédi irodák és a virtuális valóság joga*. KamaraOnline, 2016. augusztus 6. – <http://kamaraonline.hu/cikk/virtualis-ugyvedi-irodak-es-a-virtualis-valosag-joga> (letöltés ideje: 2018. 09. 12.)

<sup>36</sup> DRPAMER: *Virtuális jogász szolgáltatásai*. 2016. szeptember 20. – <https://valas-tanacsadas-valasszakerto.blog.hu/> (letöltés ideje: 2018. 09. 21.)



számára is. Mivel a jogi szolgáltatások költsége az elkövetkező években csak tovább fog emelkedni, így valószínűsíthető, hogy új jogszolgáltatási modellek fognak megjelenni a piacon.<sup>37</sup>

#### 10. Alternatív számlázási modellek

Ez alapvetően azt jelenti, hogy az ügyvédi irodák számára a hagyományos óradíjban rögzített számlázási modelltől eltérő új módszerek is a rendelkezésükre állnak az ár meghatározása szempontjából. Ilyennek tekinthető az átalánydíj, a fix és kevert díj.<sup>38</sup>

Egy 2016 februárjában megjelent cikk<sup>39</sup> az *avvo.com* fix díjas ügyvédi szolgáltatási modelljét mutatja be az USA-ban. Az oldal szolgáltatásai közé kereshető ügyvédlista, jogi kisokos, illetve a fix díjas jogi tanácsadás tartozik. Kérdésként merülhet fel, hogy mit takar a fix díj? Például fix 39 dollárért 15 perces telefonos konzultációt kaphat az ügyfél a kiválasztott szakértőtől. Ez alapján el tudja dönteni, hogy szükség van-e hosszú távon ügyvédre, vagy sem. A szolgáltatás az ügyfélelégedettséget is méri, így a pontszám visszajelzésként szolgál.<sup>40</sup> Ez a trend szintén elősegíti a költséghatékonyságot amellet, hogy időmegtakarítást is eredményez.

#### 11. Machine Learning – Gépi tanulás

A gépi tanulás – a mesterséges intelligencia egyik alterülete – egy folyamatként fogható fel, amely során a gép egy adott probléma kezelésére van megtanítva, amelyet konkrét utasítások nélkül old meg.<sup>41</sup> Ezáltal az ügyvédek gyorsan megtalálhatják az ügyeikhez leginkább releváns információkat, amely időmegtakarításhoz vezet. Ez azért is fontos, mert az ügyfél által ismertett történeti tényállásból, bizonyítékokból és egyéb információkból a releváns tények kiszűrése néha elég nehéz feladatnak bizonyul. Emellett lehetővé teszi a költségek pontosabb becslését is.<sup>42</sup> A gépi tanulás alapuló alkalmazások közé sorolható a beszédfelismerés, a spamszűrés, a webáruházak termékajánló rendszerei, valamint a keresőmotorok is.<sup>43</sup> Az adatelemzés három lépésében segítséget nyújthat a gépi tanulás. A minta felismerését követően a prediktív elemzésre kerül sor,

<sup>37</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018.

<sup>38</sup> KANE, SALLY: September 28, 2018

<sup>39</sup> AVVO *Legal Services makes it easy to hire a local attorney for a fixed price*, PR Newswire, Feb 09, 2016 – <https://www.prnewswire.com/news-releases/avvo-legal-services-makes-it-easy-to-hire-a-local-attorney-for-a-fixed-price-300217195.html> (letöltés ideje: 2018. 08. 16.)

<sup>40</sup> BENDE MÁTÉ: *Ügyvédek fix díjért – A virtuális ügyvédi iroda*. Wolters Kluwer – Jogászvilág, 2016. február 12. – <https://jogaszvilag.hu/uzlet/ugyvedek-fix-dijert-a-virtualis-ugyvedi-iroda/> (letöltés ideje: 2018. 08.16.)

<sup>41</sup> MACHINE LEARNING: *Miért hasznos, ha a gépek is tanulnak?* M2M Zóna, 2017. február 28. – <https://m2mzona.hu/meg-tobb-m2m/machine-learning-miert-hasznos-ha-a-gepek-is-tanulnak> (letöltés ideje: 2018. 10. 02.)

<sup>42</sup> NEWMAN, DANIEL (contributor): *Top 5 Digital Transformation Trends In Legal*. Forbes, Aug 29, 2017. – <https://www.forbes.com/sites/danielnewman/2017/08/29/top-5-digital-transformation-trends-in-legal/#477eea3b76f8> (letöltés ideje: 2018. 08. 03.)

<sup>43</sup> NATIV, VOX NATIVA: *Machine learning: Kulcs az emberfeletti mesterséges intelligenciához?* Dibiz, 2015. június 4. – <http://dibiz.hu/machine-learning-kulcs-az-emberfeletti-mesterseges-intelligenciahoz/> (letöltés ideje: 2018. 07. 24.)

amely a mintákból történő előrejelzéssel valósul meg, végül pedig az előíró, cselekvési tervet tartalmazó elemzéssel zárul a folyamat.<sup>44</sup>

## 12. Robotügyvédek

A szakirodalomban különböző álláspontok alakultak ki, hogy a jogászság munkája a jövőben teljesen kiváltható-e az automatizálás és a mesterséges intelligencia révén. A tartalmi korlátok miatt a kialakult nézetek ismertetését mellőzöm, csupán két aspektust említek.

*Richard Susskind* a jogászság jövőjével kapcsolatban jelentős változásokat vetített elő könyvében<sup>45</sup>, írásaiban a technológia és a jogi szolgáltatásnyújtás közötti kapcsolatot vizsgálta. Véleménye szerint a jogi szektorban lényeges változás fog 2020-ig bekövetkezni a mesterséges intelligencia fejlődésének köszönhetően.<sup>46</sup>

*Mark Cohen* eltérő álláspontja szerint a mesterséges intelligencia nem fogja a jogászok helyét átvenni az összetettebb esetek kapcsán, inkább segítő funkciót fog ellátni a megoldásban.<sup>47</sup>

*Joshua Browder* által megalkotott *DoNotPay* névre keresztelt robotügyvéd először parkolécédulákkal és gyorsajtási bírságokkal összefüggésben nyújtott ingyenes jogi segítséget.<sup>48</sup> Azóta tevékenységi köre már magában foglalja a fogyasztói és munkavállalói jogok területét is<sup>49</sup>, illetve már nemcsak az Egyesült Királyságban, hanem az Egyesült Államokban is elérhető 2017 júliusa óta.<sup>50</sup> Nemcsak külföldön, hazánkban is beszélhetünk robotügyvédéről, *Lexi* „személyében”, aki a polgári jog elsajátításában nyújt segítséget a hallgatóknak.<sup>51</sup>

E trenddel összefüggésben mind az alap kutatásban, mind az interjúk kapcsán indirekt kérdések által kívántam a hallgatók tájékozottságát és véleményét vizsgálni, például a *chatbot* jelentése és a jövő jogászáinak vizualizálása révén.

## 13. Mobilitás

Napjainkban a „mozdíthatóság” az élet minden területén megjelenik, ez alól a jog sem képez kivételt. A mobileszközök összeköttetést biztosítanak az ügyvédek, az ügyfelek és az iroda között. Kutatások szerint az ügyvédek mintegy 90 százaléka okostelefon

<sup>44</sup> HEDGE, ZENOBIA: *Why Machine learning, Data Analytics and Internet of Things are BFF IoT Now*, January 17, 2017. – <https://www.iot-now.com/2017/01/17/57519-machine-learning-data-analytics-internet-things-bff/> (letöltés ideje: 2018. 07. 24.)

<sup>45</sup> Lásd részletesebben: SUSSKIND, RICHARD: *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford, 2013.

<sup>46</sup> JOGÁSZVILÁG: *Jogászok helyett robotok?* Wolters Kluwer – Jogászvilág, 2017. október 19. – <https://jogaszvilag.hu/uzlet/jogaszok-helyett-robotok/> (letöltés ideje: 2018. 09. 14.)

<sup>47</sup> JOGÁSZVILÁG: 2017. október 19.

<sup>48</sup> TÖKÖLI GÁBOR: *Robot ügyvéd küzd a szürkével Londonban és New York-ban*. Bitport, 2016. 06. 29. – <https://bitport.hu/robot-ugyved-kuzd-a-szurkekkel-londonban-es-new-york-ban.html> (letöltés ideje: 2018. 10. 05.)

<sup>49</sup> TÖKÖLI GÁBOR: *Nem csak parkolási cetlikben utazik az ingyenes robot ügyvéd*. Bitport, 2017. 07. 13. – <https://bitport.hu/nem-csak-parkolasi-cetlikben-utazik-az-ingyenes-robot-ugyved> (letöltés ideje: 2018. 10. 05.)

<sup>50</sup> NEWMAN, DANIEL: Aug 29. 2017.

<sup>51</sup> FINTECHRADAR: *Elindult a magyar robotügyvéd*. FintechRadar, 2017. 10. 16. – <https://fintechradar.hu/startup/1016/elindult-magyar-robotugyved/> (letöltés ideje: 2018. 10. 22.)

használ.<sup>52</sup> Esetükben nemcsak a telefonálás és üzenetküldés eszközeként jelenik meg, hanem a számlázható órák gyors és könnyű nyomon követésére is alkalmasnak bizonyul. Továbbá lehetőséget nyújt arra, hogy bárhonnán videókonferenciát tartsanak, és így a tárgyalás előkészítésén dolgozzanak az utazási idő megtakarítása érdekében. A számlázható órák ezáltal sohasem vesznek el a napi ingázás vagy utazási idő miatt.<sup>53</sup> A digitális eszközök révén az elérhetőség új értelmet nyer.

#### 14. Teljesítménykövetés

A jog világa egyértelműen teljesítményközpontú, az ügyvédségre ez hatványozottan igaz, miszerint hány ügyfelet hoz, mennyit keres és milyen gyakran nyer, mind meghatározó szempontok. A technológia még könnyebbé teszi az ügyvédi irodák számára, hogy viszonyítási alapként alkalmazzák a legjelentősebb és legjövödelmezőbb módokon. A teljesítménykövetés biztosítaná, hogy bizonyos ügyvédek mindig olyan problémákhoz rendeljék, amelyekben a legtöbbször pernyertes félként kerülnek ki, illetve az eljárás azon részében lépjenek fel, amelyben a legeredményesebbek.<sup>54</sup>

#### 15. Online jogi szolgáltatások

Az online jogi szolgáltatások szerepe is felértékelődik, mert az ügyfél számára online felületen keresztül is lehetőség nyílik jogi segítség igénybevételére a különböző szoftverek és programok révén. Tekintettel arra, hogy ez időt és költséget takarít meg, így azok számára is megoldást nyújthat, akik egyébként az ügyvédi költségek megfizetésére nem lennének képesek.

### III. Alap kutatás

Az alap kutatás mérési modellje a *Digitális Kompetencia Keretrendszer*<sup>55</sup> alapján került meghatározásra. Az alap kutatás kérdőíve is ennek megfelelően lett összeállítva, mind az öt dimenzióra – információ, kommunikáció, tartalomkészítés, biztonság és problémamegoldás – tekintettel, az informatikára és a jogi informatikára vonatkozóan. Mivel a pályamunkám az alap kutatás módszertanával csak érintőleges kapcsolatban áll, ezért ennek részletezésére nem térek ki.

Az alap kutatásban az elektronikus kérdőív kitöltésében 91 joghallgató, valamint 24 jogi asszisztens és 13 közgazdász hallgató vett részt. A kérdőívben különböző jellegű kérdések szerepeltek, mint például felelet-választós, indokolással ellátandó kifejtős,

<sup>52</sup> Megjegyzés: A kutatás nem hazai viszonylatú felmérésére terjedt ki, külföldi cikk.

<sup>53</sup> NEWMAN, DANIEL: Aug 29, 2017.

<sup>54</sup> NEWMAN, DANIEL: Aug 29, 2017.

<sup>55</sup> FERRARI, ANUSCA: *DIGCOMP: A digitális kompetencia értelmezésének és fejlesztésének európai keretrendszere*. Európai Bizottság, 2013. – [https://emagyarorszag.hu/wp-content/uploads/2013/10/DIGCOMP\\_teljes\\_HUN\\_151231.pdf](https://emagyarorszag.hu/wp-content/uploads/2013/10/DIGCOMP_teljes_HUN_151231.pdf) (letöltés ideje: 2018. 06. 25.)

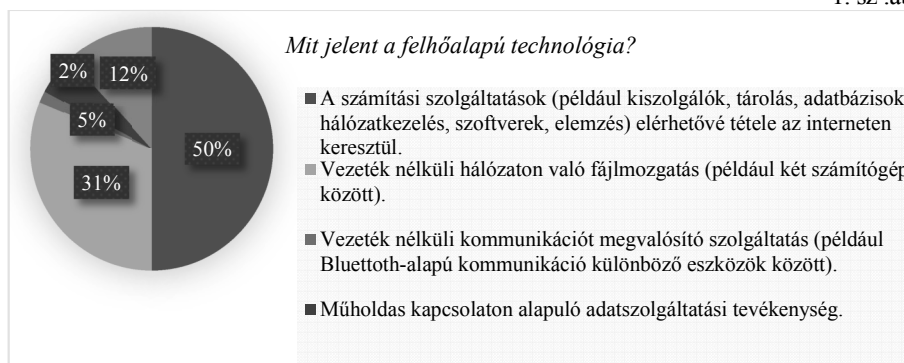
illetve skálázható kérdés. Annak ellenére, hogy a felmérésre eltérő módszerrel került sor, illetve a kérdőív esetében gyakran meghatározott lehetőségek közül kellett a hallgatóknak az általa helyesnek vélt választ kiválasztania, előljáróban az eredmények ismertetése nélkül elmondható, hogy még így sok esetben azonos eredmény született.

### 1. Az alap kutatásban szereplő kérdéseim

#### 1.1. „Felhőalapú technológia”

Alapvetően a felhőalapú technológián a számítási szolgáltatások – kiszolgálók, tárolás, adatbázisok, hálózatkezelés, szoftverek, elemzés – interneten keresztül elérhetővé tételét értjük.<sup>56</sup> Úgy gondolom, hogy a digitális eszközök mindennapi használata során sokkal többször kerül sor a felhő szolgáltatás igénybe vételére, mint azt elsőre gondolnánk. Ebben az esetben a hallgatóknak öt válaszlehetőség közül kellett választaniuk. Az volt a hipotézisem, hogy csekély lesz azok tábora, akik nem tudják a felhőalapú technológia jelentését.

1. sz. ábra



*Forrás: Az alap kutatás alapjául szolgáló adatok alapján (saját szerkesztés).*

A diagramon jól látható, hogy a hipotézisemet a válaszok megcáfolták, mivel csak a hallgatók fele jelölte meg a helyes választ. A közgazdász hallgatók 92 százaléka tudta a kérdésre a helyes választ, míg a joghallgatók esetében ez a szám csak 47 százalékot ért el. Meglepően sokan – szám szerint 40 fő – vélték úgy, hogy a felhőalapú technológia csupán fájlmozgatást takar vezeték nélküli hálózaton. A joghallgatók 38 százaléka a vezeték nélküli fájlmozgatással azonosította a felhőalapú technológiát. Ez arra enged következtetni, hogy akik ezt választották a gyakorlatban már használták, illetve használják ezt a technológiát, még sincsenek tudatában annak, hogy pontosan mit is jelent, az elméleti oldal hiányzik.

Érdekes, hogy a hallgatók 50 százaléka tudta, hogy mit jelent a felhőalapú technológia, azonban egy hatékonyságot mérő kérdés rávilágított arra, hogy a gyakorlatban még-

<sup>56</sup> <https://azure.microsoft.com/hu-hu/overview/what-is-cloud-computing/> (letöltés ideje: 2018. július 7.)

sem használják ilyen mértékben. A szituáció szerint a hallgató egy iskolai gépen szerkeszt egy dokumentumot, amelyen még otthon is dolgoznia kell, a kérdés pedig arra vonatkozott, hogyan oldja meg a fájl „hazavitelét”. A 128 hallgató közül csak tizennégyen választották a felhőalapú tárhelyre feltöltést, vagyis a hatékonyság alapján az 50 százalékos csupán közel 11 százalékra csökkent. Ez a kérdés fajsúlyos szerepet tölt be a pályamunka egészét tekintve, hiszen erre a kérdésre az interjúalanyoknak is választ kellett adniuk, viszont az esetükben nem a felsorolt lehetőségek közül kellett választani.

### 1.2. „Leginkább miből szokott készülni a vizsgáira?”

A tanulási szokások kapcsán az egyik legmeghatározóbb faktor, hogy a hallgató miből sajátítja el leginkább a tananyagot. A mérési modell információ dimenziójának jogi informatikai szokást mérő kérdéseként definiálható. A kérdőíves vizsgálat eredménye szerint, ha csak az elsőéves jogász szakos hallgatók tanulási szokásaira koncentrálunk, akkor 58 százalékuk a saját kézzel írott jegyzetet, 21 százalékuk a felsőbb évesektől kapott jegyzetet részesíti előnyben. Összesen 7 százalékuk tekinti elsődlegesnek a kiadott segédanyagokat (például prezentáció, sillabuszok) és csupán 14 százalékuk támaszkodik a tankönyvre. A mélyinterjúk során hangsúlyt fektettem arra, hogy ez a megoszlási arány változik-e.

### 1.3. „Wikipédia”

A tartalomkészítés dimenziójához tartozóan az volt a kérdésem, hogy a hallgatók az internetes források közül milyen gyakran hivatkoznak forrásként a *Wikipédiára* egyetemi munkáik során. Azért ezt a kérdést tettem fel, mert már a középiskolában is hangsúlyozták, hogy ne hivatkozzunk forrásként a *Wikipédiára*, az egyetemi oktatók ezt szintén kiemelték.

Az előzetes feltevésem az volt, hogy a hallgatók mellőzik a hivatkozását. Ezzel szemben a válaszok aránya megoszló volt, viszont kiemelendő, hogy egy hallgató sem jelölte válaszként, hogy kizárólag a *Wikipédiára* hivatkozna. A válaszalternatívák úgy lettek összeállítva, hogy a fokozatosság mérhető legyen. A 86 joghallgató válasza alapján értékelem a kapott eredményt. A joghallgatók 43 százaléka úgy nyilatkozott, hogy ritkán, csak akkor hivatkozik rá, ha máshol nem talál megfelelő információt, ezt jelölték a legtöbben. A hallgatók 26 százaléka néha, míg 8 százalékuk rendszeresen, de nem kizárólagosan hivatkozási alapként tekint rá. Csupán a 22 százalékuk egyáltalán nem hivatkozik rá, mert nem bízik a tartalmában.

Az alap kutatás egyik jelentős eredményeként értékelem, hogy rámutatott arra az anomáliára, hogy a joghallgatók 78 százaléka valamilyen gyakorisággal hivatkozik a *Wikipédiára*, ezzel cáfolva hipotézisemet.

#### *IV. Kiegészítő interjú*

Az alapkutatás elektronikus kérdőív útján valósult meg, valamint a joghallgatók közül kizárólag az elsőévesek vettek részt a kitöltésében. A válaszok elemzése és kiértékelése során egyértelművé vált a számomra, hogy a teljesebb kép vizsgálatához a felsőbb évesek bevonása és személyesebb, személyre szabottabb módszer választása szükséges.

Empirikus kutatásomban azért döntöttem az interjú mellett, mert így több lehetőség nyílt a mélyebb szintű vizsgálatra. A számtalan indok közül az elsődleges okként fogalmazható meg, hogy az interjúalanyok számára nem voltak előre meghatározott válaszok, sokkal nagyobb válaszadási tér állt a rendelkezésükre. A hallgatói válaszok tükrében újabb kérdéseket intézhettem, így széleskörűbb ismeretekre tettem szert. Az adott kérdés kapcsán olyan mélységig fejthették ki véleményüket, amilyen szintig fontosnak tartották, nem volt sem időbeli keret, sem egyéb tartalmi korlát, ezáltal „szabadabban” fejezhették ki magukat.

Az alapkutatásra is jellemző, illetve az interjúkra hatványozottan igaz, hogy az adatgyűjtés során történhetnek válaszadási hibák, amelyek a kérdőív kitöltő, interjúalany szándékosan vagy önhibáján kívüli, a valóságnak nem megfelelő adatszolgáltatásából erednek az adatfelvétel tárgyát illetően.<sup>57</sup>

A kvalitatív adatgyűjtés során az előre elkészített interjúvázlat, illetve kérdések alapján egyéni mélyinterjúkat készítettem. Ezek átlagos hossza 21 perc volt. Az interjúkról hangfelvétel készült, melyek eredményeit szintetizáltam.

##### *1. Az interjúalanyi kör meghatározása*

Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk indokoltnak tartottam a felsőbb éves joghallgatók bevonását a kutatás mélyebb szintű megvalósítása érdekében, így azt is vizsgálni tudtam, hogy ugyanazon kérdés megközelítéséhez hogyan viszonyul a tanulmányai elején járó, illetve az abszolutórium megszerzésének kapujában álló hallgató. Emellett annak érdekében, hogy minél több tényező vizsgálatára kiterjedhessen kutatásom szükségessé vált, hogy más egyetemek joghallgatói is az interjúalanyi kört színesítsék.

E tényezők figyelembe vételével összesen tizenegy joghallgató bevonásával három fővárosi és két vidéki egyetem vonatkozásában készítettem el az interjúkat. Ezáltal olyan különbségekre is fény derült, mint például a mintatanterv szerint a legtöbb egyetemen a jogi informatika oktatása az első tanévben történik, ezzel szemben olyan egyetem is akadt, ahol ez az utolsó tanévben fog megvalósulni.

Tudom, hogy tizenegy joghallgató válaszai alapján nem lehet egyértelmű – a teljes joghallgatói körre kiterjedő – konzekvenciákat levonni. Ennek ellenére úgy gondolom, pályamunkám így is iránymutatóként szolgál a relatíve heterogén<sup>58</sup> interjúalanyi körrel.

Az 1. számú táblázat<sup>59</sup> összefoglalja interjúalanyok demográfia adatait, a jogászképzés elkezdésének évét, illetve a modulrendszerrel kapcsolatos megállapításokat az álta-

<sup>57</sup> KATONA TAMÁS – KOVÁCS PÉTER – PETRES TIBOR: *Általános statisztika*. Negyedik, átdolgozott és kibővített kiadás, Szeged, 2011. 144. p.

<sup>58</sup> Egyetem, lakóhely, életkor, nem, tanulmány kezdete, évfolyam, modul alapján.

<sup>59</sup> A függelék táblázata között feltüntetve.

lam elkészített interjúk tükrében. A joghallgatók kiválasztása – az SZTE esetében egy tényező meghatározott volt, viszont ettől függetlenül – véletlenszerűen történt. Jogosan merülhet fel kérdésként, hogy miért pont tizenegy hallgatóval folytattam le az interjút. Ennek oka azzal magyarázható, hogy az interjúk alapvetően a kutatásban szereplő egyetemekről két hallgató bevonásával valósultak meg. Ez alól az SZTE kivételt képez. Mielőtt az a látszat alakulhatna ki, hogy ez az egyetem privilegizált helyzetbe került, mert három hallgató „képviseli”, ezt megcáfolnám, mivel kutatási célból került sor eggyel több hallgató véletlenszerű kiválasztására. Ugyanis az egyetem hallgatója lévén ismert volt számomra, hogy a modulrendszer keretében hányféle modul választására nyílik lehetőség, így kutatásom tárgyát képezte az is, hogy a három különböző specializálódású hallgató válaszai alapján észrevehető-e a választott modul hatása, valamint ez következtetések alapjául szolgál-e. A hipotézisem szerint ennek lett volna jelentősége, azonban az eredmények ezt megcáfolták.

Összességében elmondható, hogy az életkor szempontjából – az általános képzési időhöz viszonyítva – is széles a spektrum (21-26 év). Ennek jelentősége a véleményformáló kérdések kapcsán bontakozhatott ki. Az interjúalanyok harmad-, negyed- és ötödéves joghallgatók voltak, a nagytöbbségük már szakmai gyakorlatát is teljesítette, így ez a tapasztalat – például speciális szakmai programok használata – a válaszok kapcsán is érzékelhetővé vált. A kutatásom szempontjából ennek azért van jelentősége, mert így elemezhetővé vált, hogy a jogalkalmazásban esetlegesen megtapasztalt jogi informatikai kihívás hatással volt-e az álláspontjára.

## *2. Az interjú kérdései*

Mielőtt a konkrét válaszok elemzésére és a kutatás eredményeire kitérnék fontosnak tartom rögzíteni, hogy milyen tényezők hatottak közre az interjú kérdéseinek meghatározásában, milyen szempontrendszer alapján került sor az interjúk lefolytatására. Az interjúk lefolytatása előtt elmondtam az interjúalanyoknak, hogy a kutatásomban nincsenek rossz válaszok, mivel ez alapvetően nem a tárgyi tudás, hanem a szokások és a mögöttes, gyakorlati tudás feltérképezésére irányul. A válaszokból kiindulva úgy gondolom, hogy őszintebben és mélyrehatóbban feleltek a kérdéseimre, mintha tantermi keretek között, írásban kellett volna ugyanezekre válaszolniuk.

A kérdések összeállításában orientációs pont volt a számomra, hogy a kérdések megfogalmazásából a lehető legkevésbé lehessen a válaszokra következtetni. Annak érdekében, hogy a válaszok az elemzés során összehasonlíthatók legyenek, összeállítottam egy kérdéssort, amely iránymutatásként szolgált. Természetesen az elhangzott kérdések nem minden esetben egyeztek meg teljes mértékben, hiszen az eltérő válaszok bizonyos esetekben új kérdéseket is generáltak.

A bevezető kérdések között kaptak helyet a demográfiai, illetve egyetemmel kapcsolatos kérdések, amelyeket már korábban részleteztem. Emellett már az interjú elején szubjektív, önértékelésen alapuló kérdések is elhangzottak. Mint például, milyennek ítélik meg jogi informatikai tudásukat, kompetenciájuk, illetve, hogy mennyire áll közel hozzájuk az informatika világa, miért a jogi képzés mellett döntöttek, valamint, hogy egy jogásznak mennyire van szüksége az informatikai tudásra. Ez a kérdés azért is az

interjú elején hangzott el, mert az interjúalanyok akkor még nem tudták, hogy pontosan milyen kérdésekre kell majd válaszolniuk. Ennek eredményeképp ellentmondást tapasztaltam ezzel a kérdéssel összefüggésben, hiszen volt olyan hallgató, aki nem tartotta túlzottan szükségesnek, mégis a későbbiek folyamán informatikát érintő mindennapos kihívást nevezett meg. Ezt a tanulási szokások és a tanuláshoz fűződő attitűd feltérképezését célzó kérdések követték. A tanulásmódszertani kérdések azért kaptak hangsúlyos szerepet, mert így láthatóvá vált, hogy a digitális eszközök használata a tanulási szokásokat illetően milyen hatással bírnak. A kérdések következő csoportja a gyakorlati alkalmazást érintette, itt olyan kérdések hangzottak el, amelyek a mindennapok során is felléphetnek és a jogi informatikával – közvetve vagy közvetlenül – szoros kapcsolatban állnak. A jövő technológiáira vonatkozó kérdésként szerepelt, hogy mi a chatbot, illetve a *digital lawyer* kifejezés mit jelent.

A jogszabálykeresők használatával összefüggésben olyan kérdésekre kerestem a választ, mint például, hogy a joghallgatók milyen jogszabálykeresőt, milyen gyakorisággal és milyen célból használnak. Az interjú végén olyan kiegészítő kérdések hangzottak el, amelyek a közösségi médiát, a felhőalapú technológiát, valamint a mobil applikációk kategorizálásának kérdéskörét érintették.

### *3. A kutatás eredményei az egyes kérdéscsoportok kapcsán*

Tudom, hogy tizenegy joghallgató válasza alapján egyértelmű konzekvenciákat nem lehet levonni, azonban mindenképpen iránymutatásként szolgálhat, mivel a személyi kör összetettsége – nem, életkor, egyetem, lakóhely, évfolyam vonatkozásában – is szerteágazó.

#### 3.1. Bevezető kérdések

##### 3.1.1. Miért választotta a jogi képzést?

A válaszok alapján a középiskola öt hallgató esetében meghatározó volt a továbbtanulási orientáció kialakításában. Az interjúalanyok közül öten a humán beállítottság miatt választották a jogi képzést. Ezen túlmenően döntésük kialakításában közrehatott például a tárgyaláson való részvétel, az órai vita és érvelés gyakorlatok. A válaszokat differenciálni lehet abban a tekintetben is, hogy a hallgató mikor döntötte el, illetve, mennyire volt határozott döntésében. A hallgatók közül hárman mindig is tudták, hogy ezt szeretnék, közülük két hallgató esetében a jog területéhez fűződő családi érintettség is befolyásoló tényezőként hatott, mert így a jogászvilág mindennapjaiba testközelből nyerhettek betekintést. Két hallgató „kizárásos alapon” hozta meg döntését, viszont mindketten hozzátették, hogy nem bánták meg, „nagyon szeretik”. A befolyásoló tényezők között átfedések vannak, hiszen a legtöbb hallgató nem egy szempont alapján döntött. A belső tulajdonságok, illetve a jogász szakmát övező társadalmi megbecsültség, a szakmai előrelépés lehetősége, az életmód szintén a döntés alapjául szolgáltak, emellett az egyik hallgató szerint ezzel a végzettséggel könnyebb állást találni.



### 3.1.2. Mennyire áll közel önhöz az informatika világa?

Ebben a kérdésben már nem mondható el a válaszok homogenitása, sőt nagyon eltérő válaszok születtek. Mivel ez szubjektív alapú kérdés, így az azonos válasz sem azonos tudást takarhat. Csak egy hallgató nyilatkozott arról, hogy fiatal kora óta közel áll hozzá, véleménye szerint jártas is benne. Programozással nem foglalkozik, de a válasza alapján következtetni lehet arra, hogy az alapszintű felhasználói ismeretnél mélyebb tudással rendelkezik. Az egyik interjúalany válasza hidat képezett a többségi véleményhez, hiszen állítása szerint se nem közel, se nem távol áll tőle, a főbb programokat magabiztosan kezeli. Az attitűd szempontjából kiemelendő, hogy olyan válasz is akadt, amelyben a hallgatóhoz felhasználói szinten nagyon közel áll az informatika, de mégsem tanul róla szívesen, tehát csak a megszerzett tudást alkalmazza, nem bővíti ismereteit. A hallgatók közül azok, akikhez nem áll közel az informatika alapszintű/felhasználói szintű ismeretről számoltak be, szám szerint nyolcan. Egy hallgató szó szerint azt a választ adta, hogy „semennyire”. Ez a válasz, illetve az ehhez fűződő attitűd mindenképp ellentmondásban áll a mai informatikai elvárásokkal. Összességében a *Microsoft Office* programok használatát hat hallgató említette, vagy utalt rá. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a többiek nem használnák, csupán azt, hogy ők a válaszadásnál ezt is fontosnak tartották, míg más az internetezést emelte ki. Ezek alapján megállapítható, hogy hiába van egyre nagyobb hatással az informatika a világára, a hallgatók nagy része a felhasználói szintnél nem mutat nagyobb érdeklődést, ezáltal napjaink jogi informatikai kihívásait meg sem ismerik. Az informatikával szembeni távolságtartás a tanulási szokásoknál is megjelent.

### 3.1.3. Milyennek ítéli meg jogi informatikai tudását, kompetenciáit?

Az előző kérdést kiegészítve arra kerestem a választ, hogy – a túlnyomó részt alapszintű informatikai tudást alapul véve – önrértékelés alapján, bármilyen objektív tényező nélkül milyennek ítélik a jogi informatikai tudásukat, kompetenciájukat.

A kérdés nem megfelelő értelmezésének következtében az egyik joghallgató azt a választ adta, hogy alapszintűnek ítéli, kérdésemre kifejtette, hogy ez alatt a *Word* és *Excel* legalapszintűbb kezelését érti, vagyis nem tudja elhatárolni egymástól az informatikát is a jogi informatikát annak ellenére, hogy az egyetemen tanulta. A nagytöbbség a Jogtár és hasonló programok alapszintű használatát említették, a válaszok között jónak, megfelelőnek, a munkához elegendőnek vagy éppen végzett jogászhoz képest alacsonynak ítélték meg a hallgatók a tudásukat. A tudás megszerzése tekintetében megoszló volt a vélemény, hiszen arra is akadt példa, aki az egyetemi oktatás keretében, illetve olyan is, aki a gyakorlatban tett szert tudására. Úgy gondolom, hogy kérdéseket vet fel, hogy az egyik végzős hallgató – aki nem tartotta túl érdekesnek, nem igazán emlékszik a tanultakra, véleménye szerint nem ért hozzá – a jogalkalmazásban megjelenő jogi informatikai programokkal összefüggésben mennyire lehet tájékozott a válasza alapján. Ezen túlmenően az egyetem után milyen mértékű nehézséget jelent majd ez a számára. Az interjúalanyok között csupán egy ilyen válasz fordult elő, viszont úgy gondolom, a joghallgatók egészét tekintve ez nem egyedülálló megközelítés. Bár az is elképzelhető, hogy a jogi informatika nem megfelelő értelmezése miatt válaszolt így.

### 3.1.4. Mennyire van szüksége egy jogásznak az informatikai tudására?

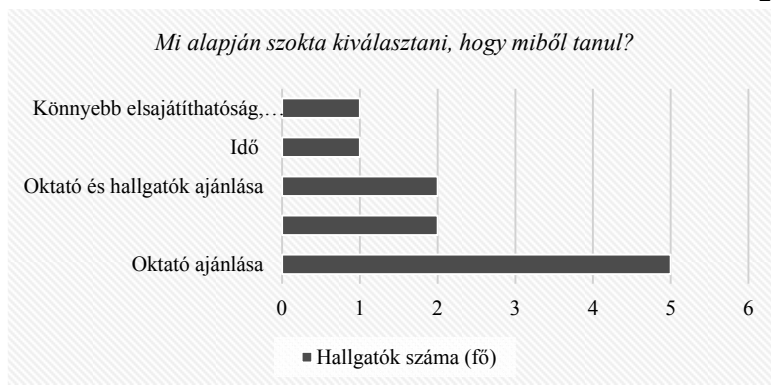
Ez a kérdés indirekt módon a jogi informatikai trendek gyakorlati szerepére keresi a választ, illetve arra, hogy az egyetem padjai közül milyen rálátásuk nyílik a jogalkalmazók munkájára. Annak ellenére, hogy tényként kezelhető, hogy az informatika a jogász munkával szerves kapcsolatban áll, az egyik interjúalany szerint nem annyira fontos, esetleg az adatbázisokat illetően szükséges csupán. Ez a válasz a joghallgatók válaszaival is ellentétben állt, hiszen a túlnyomó részük nagyon szükségesnek, sőt elengedhetetlennek tartja. Két hallgató a jogterület specifikusságához méri az informatika szükségességét, de a felhasználói szintű tudást jogterülettől függetlenül fontosnak tartja. Összességében ezzel szinte mindenki egyetértett, bár a felhasználói szint valószínűsíthetően nem azonos tartalommal bír a hallgatók vonatkozásában. A hallgatói válaszok közül olyan is volt, akinél a jogtárak használata is e fogalmi körbe tartozott, míg másoknál csupán az *Office* használatára koncentrált, illetve olyan is akadt, aki csupán a jogász szakmához kapcsolódó dokumentumok megírásához és szerkesztéséhez szükséges ismereteket is elegendőnek tartja. Úgy gondolom, ez a válasz túlságosan leszűkíti az informatika jogi alkalmazását, hiszen az informatika nemcsak ilyen módon gyakorol hatást a jog világára. Példaként említhető a büntetőeljárás során a tanú távmeghallgatással történő kihallgatása<sup>60</sup>.

## 3.2. Tanulásmódszertani kérdések

### 3.2.1. Mi alapján szokta kiválasztani, hogy miből tanul?

Ez a kérdés alapvetően azt kívánja felmérni, hogy milyen tényezők hatnak közre a tananyag kiválasztásában. A válaszok csoportosítását az alábbi diagram foglalja magában. Túlnyomó részben az oktatók által meghatározott kötelező és ajánlott irodalom, illetve a felsőbb éves hallgatók és évfolyamtársak ajánlása, vagy ezek ötvözte a mérvadó. Az időtényező a kidolgozott jegyzetek, tételsorok és tankönyvek vonatkozásában meghatározó, hiszen a tananyag tankönyvből való elsajátítása több időt vesz igénybe.

2. sz. ábra



*Forrás: Az általam lefolytatott interjúk alapján (saját szerkesztés).*

<sup>60</sup> A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 120. §-a lehetővé teszi a jelenlét telekommunikációs eszköz útján való biztosítását.

### 3.2.2. Papíralapú „hagyományos” vagy elektronikus tanulás

Még a válaszok ismerete nélkül az volt a hipotézisem, hogy a papíralapú tanulás a meghatározóbb a joghallgatók körében. Emellett az elektronikus tanulás is egyre nagyobb teret nyer azáltal, hogy gyakran elektronikus felületen keresztül valósul meg a tananyagok közzététele.

Az előzetes feltevés eredménye alapján alátámasztást nyert, hiszen a papíralapú tanulás az elsődleges hét hallgató esetében. Talán ezzel is magyarázható, hogy a jog világában még a digitális bennszülöttek<sup>61</sup> körében sem elterjedt a digitális eszközök tanulási célból való használata, illetve az elektronikus módon való tanulás. Az interjúalanyok közül heten kizárólag a papíralapú tanulást preferálják, oly mértékben, hogy az elektronikus tananyagot is kinyomtatják, tehát papíralapon sajátítják el. Egy hallgató sem nyilatkozott arról, hogy kizárólag elektronikusan tanulna, viszont négyen mindkét módszert alkalmazzák. Az esetükben a két módszer megoszlási aránya eltérő, ez alapján differenciálható. Közülük két hallgató mindkettőt gyakran alkalmazza, a papíralapú tanulás hosszabb jogszabály, illetve nehezebb tárgyak elsajátítása során jellemző. Az egyik interjúalany pedig azért került ebbe a kategóriába, - annak ellenére, hogy alapvetően a papíralapú tanulást részesíti előnyben - mivel az elektronikusan meglévő, illetve interneten talált anyagokat nem nyomtatja ki.

### 3.2.4. Leginkább miből szokott készülni a vizsgáira?

Ez a kérdés szó szerint megegyezett az alap kutatásban szereplő kérdéssel, abban a tekintetben azonban eltérő, hogy az interjúalanyok számára nem voltak megadott válaszlehetőségek. Az eredményeket illetően jelentős eltérés tapasztalható, hiszen a felsőbb éves joghallgatók esetében a tankönyv és a saját, illetve kidolgozott jegyzet jelentősége a válaszok alapján felcserélődött, a tankönyvből készülnek a leginkább. Ez alapján arra lehet következtetni, hogy a hallgatók között az évek folyamán a tankönyv szerepe felértékelődik a tanulás szempontjából, hiszen az első évfolyamos joghallgatók tekintetében a tankönyv mindösszesen 7 százalékban volt elsődleges. Az eredményeket árnyalja az a tény, hogy az első évfolyam hallgatói kizárólag egy választ jelölhettek meg, míg a felsőbb évesek akár többet is mondhattak. Az alábbi táblázat a tizenegy interjúalany válaszait foglalja össze.

1. sz. táblázat

	Tankönyv	Saját jegyzet	Kidolgozott jegyzet	Jogszabály (törvényszöveg)	Prezentáció	Ajánlott irodalom
<i>Összesen</i>	8	4	5	3	1	1

<sup>61</sup> PRENSKY, MARC: *Digital Natives, Digital Immigrants, On the Horizon* (MCB University Press, Vol. 9 No. 5. October 2001) – <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (letöltés ideje:2018. 10. 04.)

A tananyag elsajátításához használandó segédeszközöket érintő kérdés alátámasztotta, hogy az interjú segítségével olyan válaszokat is kaphatunk, amelyekre korábban egyáltalán nem gondoltunk. A válaszok az előzetes feltevésemet bizonyos mértékben cáfolták, mert elsődlegesen az elektronikus eszközök használatára asszociáltam. Ezzel szemben két hallgató a szövegkiemelőt említette. Három hallgató kizárólag a jogszabályt használja, illetve szintén ennyi hallgató a tankönyveket. A válaszok között a digitális eszközökkel összefüggésben az *OptiJUS*, a jogszabálykeresők, prezentációk, a laptopon lévő szövegszerkesztő, a bíróság hivatalos honlapja, valamint a telefonos hangjegyzet hangzott el.

### 3.3. Gyakorlati alkalmazásra irányuló kérdések

#### 3.3.1. Hatályos joganyag ellenőrzéséhez fűződő attitűd – kölcsönzési feladat

A jogtudomány sajátossága a jogszabályok állandó változása, ezért különösen fontos, hogy a hallgatók a hatályos joganyag ellenőrzéséhez hogyan viszonyulnak. Ennek vizsgálatára indirekt módon egy szituációs feladat keretében kérdeztem az interjúalanyokat. Arra kellett választ adniuk, hogy egy tankönyv könyvtárból való kikölcsönzése esetén milyen tényezőkre figyelnek oda. A hipotézisem arra irányult, hogy a kiadási év ellenőrzése lesz az elsődleges, ezzel szemben teljesen eltérő válaszok is elhangzottak. Az esetükben direkt módon egy kiegészítő kérdés segítette a válaszadást, vagyis, hogy különböző kiadási évvel rendelkező példányok közül, melyiket választaná.

Az első kérdésre összesen öt hallgató válasza irányult arra, hogy minél újabb kiadású legyen a tankönyv, a kiadási év vizsgálatára. Négy hallgatónál elsődleges szempontként az állapot megvizsgálása játszott közre, hipotézisemben nem gondoltam arra, hogy ennek ilyen kardinális szerepet tulajdonítanak a hallgatók. Két hallgató pedig akként írta körül preferenciáját, hogy az oktató ajánlását követve kölcsönözne ki tankönyvet. Természetesen emellett olyan szempontok is elhangzottak mint például a téma relevanciája, a kikölcsönözhetőség. Mivel nem minden egyetem esetében lehetséges a könyvtári kölcsönzés, így esetükben elvi kérdésként ismerttettem ezt a gyakorlati feladatot.

A második lépcsőként szereplő segítő kérdés után a hat hallgató közül három interjúalany azonnal a legújabb kiadást említette, illetve ketten az oktató ajánlásának megfelelő kötetet. Az egyik hallgató megközelítése szintén nem szerepelt a hipotézisemben, ugyanis konkretizálta a kérdést akként, hogy általában a legfrissebb kiadás bír relevanciával, ugyanakkor a jogtörténethez kapcsolóan régebbi kiadású könyv is lehetséges – ez mindenképp széleskörű értelmezést takar. Tulajdonképpen minden hallgató válasza – ha nem is elsődlegesen – a kiadás vizsgálatára is kiterjedt.

#### 3.3.2. Bírósági határozat keresése

A következő gyakorlati alkalmazást feltérképező kérdés arra irányult, hogyha egy bírósági határozat konkrét számát tudják, hogyan keresnék meg. A válaszok nagy hasonlóságot mutattak, hiszen a *Google* keresőmotorját, a bíróság honlapját, illetve a jogtárakat említették, közel azonos arányban, a papíralapú keresést csupán egy hallgató eshetőlegesen válaszolta. Ebben a tekintetben teljes mértékben az „elektronikus adatbázisok” használatának dominanciája érvényesült.

### 3.3.3. Felhőalapú technológia

A felhőalapú technológiával kapcsolatban az interjúalanyoknak nyílt kérdésekre kellett választ adniuk. Alapvetően a kérdésblokk két alkérdést tartalmazott, miszerint a hallgatók tudják-e, pontosan mit jelent e technológia, illetve, hogy mire asszociálnak, ha ezt meghallják. A válaszok között nagy a differencia abban a tekintetben, hogy ki, milyen mértékben határozta meg véleményét. Az interjúalanyok válaszai közül tíz esetben egyértelműen kiderült, hogy ismerik és tudják is, hogy mit jelent a „felhő”. Csupán egy hallgató nyilatkozott úgy, hogy hallotta már, de „semmi sem jut róla az eszébe”. A tíz hallgató közül négyen fogalmaztak meg valamilyen adatbiztonságot érintő észrevételt, adatvédelmi aggályt. Például személyes adatok, képek tárolásának mellőzése a felhőtárhelyről, adattörlés, adatlopás.

### 3.3.4. Jogi tevékenységet segítő szoftverek

Jogi tevékenységet segítő szoftverre példaként az interjúalanyok közül összesen nyolcan neveztek meg valamilyen jogszabálykeresőt, annak ellenére, hogy egy másik kérdés kapcsán egyértelművé vált, hogy valamennyien használják. Egy hallgató semmilyen szoftvert sem tudott megnevezni. A szoftverek között két hallgató említette a szerződésmentákat, egy hallgató a nyomtatványkitöltőt, emellett a válaszok között elhangzott még a bírósági, közjegyzői ügyviteli rendszer, az *OptiJUS*, a Cégtár, valamint a Matarca is.

## 3.4. A jövő technológiára vonatkozó kérdések

### 3.4.1. Chatbot

Szerintem a hallgatók közül már mindenki találkozott a mindennapok során *chatbot-tal*, csupán nem tudta, hogy adott esetben valójában nem is egy ügyintézőnek teszi fel kérdéseit. A hallgatók több mint fele (6:5 arányban) körül tudta írni, hogy mit jelent, bár a fogalmi meghatározások pontossága között eltérések voltak, de a válasz alapján megállapítható volt, hogy tudja, mit jelent. Az első évfolyam hallgatóinak 53 százaléka a helyes választ jelölte fogalmi meghatározásként, 34 százaléka a „nem tudom” válaszalternatívát választotta, míg a hallgatók 13 százaléka más választ jelölt meg, tehát ők abban a hitben vannak, hogy tudják, mit jelent, valójában pedig egyáltalán nem. Ezzel szemben a felsőbb évesek között ez a tábor megszűnt, ha volt is valakinek valamilyen ötlete, inkább azt nyilatkozta, hogy nem tudja. A gyakorlati életben való használattal összefüggésben meglepő, hogy a felhasználók közel fele nem tudja azonosítani és az arány a felsőbb évesek körében sem változott számottevően. Alapvetően a *chatbotok* olyan számítógépes programok, amelyek „beszélgetést” folytatnak a felhasználókkal, ezzel két ember közötti kommunikáció érzetét keltve, a mesterséges intelligencia keretein belül.<sup>62</sup> Jelenleg az online marketing területén való alkalmazásuk rendkívül közkedvelt, de véleményem szerint a jövőben a jogi szolgáltatásokkal kapcsolatban is egyre nagyobb teret fog nyerni.

<sup>62</sup> MÁTÉ BALÁZS: *Mik azok a chatbotok, és miért kellene neked is használnod őket?* Máté Balázs Online Marketing és PR Blog, 2017. 07. 31. – <https://www.matebalazs.hu/mi-az-a-chatbot.html#ixzz5VNXXheDQ> (letöltés ideje: 2018. 08. 10.)

### 3.4.2. Digital lawyer-modell

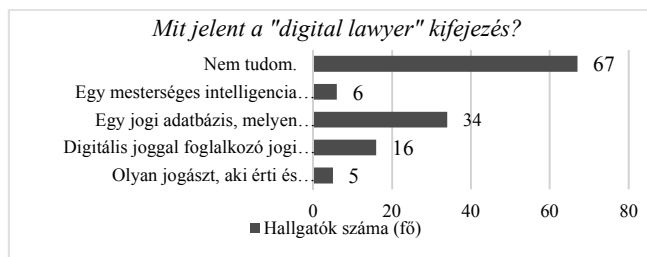
A külföldi szakirodalomban már leírt trendként jelenik meg, de napjainkban, illetve a jövőt illetően a jogász társadalomra is hatást gyakorol. Ausztráliában már posztgraduális képzés keretében elsajátíthatják a hallgatók a jogi szolgáltatásokkal kapcsolatos legújabb változásokat, emellett számos ötletet tár fel azzal összefüggésben, hogy a technológia miként használható fel a jogalkalmazás során a gyakorlatban. Trendként figyelhető meg, hogy a hagyományos ügyvédi irodák üzleti modellje veszélybe kerül az új – a technológiát a jog szolgáltatába állító – piaci szereplők megjelenése miatt.<sup>63</sup>

A *digital lawyer* kifejezés alatt azt az ügyvédet vagy jogászt értjük, aki nemcsak alkalmazza a különféle digitális eszközöket, hanem érti is annak működését, az informatika értő alkalmazását jelenti (*Ethan Katsh*).<sup>64</sup>

#### 4.2.1. Az alapkutatás eredménye

A kérdés elsődlegesen arra irányult, hogy kiderüljön, a hallgatók hallották-e, ismerik-e ezt a kifejezést, illetve amennyiben nem, mire következtetnek az alternatívák közül. A számadatokból egyértelműen látszódik, hogy nagyon csekély a helyes válaszadók száma, csupán 4 százalék, ezt választották a legkevesebben, mindössze öten. Feltételezéseim szerint, akik a „*digital lawyer*” kifejezés alatt a robotügyvédet értették a szó szerinti értelmezésből indultak ki, hiszen az ügyvéd kifejezés kizárólag ebben a válaszban volt megtalálható. Úgy gondolom, akik a digitális joggal foglalkozó jogi szakértőt vélték helyesnek, azok a *digital* szóból indultak ki, és arra építették fel gondolatmenetüket, erre 16-an következtettek. A válaszok megalkotása során az volt a hipotézisem, hogy a hallgatók úgyis ebből a két szóból asszociálnának a megoldásra, ezért egy-egy ilyen válasz született, ezáltal mérhetővé vált, hogy ténylegesen ez alapján jelölték meg válaszukat a hallgatók. A második legtöbb válasz a jogi adatbázisra érkezett, e tekintetben a hallgatók egy elvont, összetett fogalomként közelítették meg a kérdés megválaszolását. A válaszadók több mint fele (52 %) nem tudta a választ, nem tippelt, illetve a felsorolt válaszok közül nem tudott dönteni, hogy melyik lehet a helyes.

3. sz. ábra



Forrás: Az alapkutatás alapjául szolgáló adatok alapján (saját szerkesztés).

<sup>63</sup> BOND UNIVERSITY: *The Digital Lawyer*. – <https://bond.edu.au/subject/laws77-110-digital-lawyer> (letöltés ideje: 2018. 09. 26.)

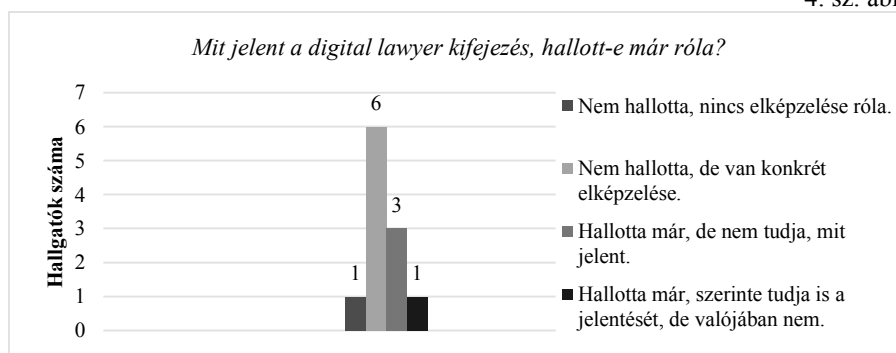
<sup>64</sup> KATSH, ETHAN: „*Digital Lawyers: Orienting the Legal Profession to Cyberspace*,” 55 *University of Pittsburgh Law Review*, 1994. pp. 1141-1175. – [https://works.bepress.com/ethan\\_katsh/cv/download/](https://works.bepress.com/ethan_katsh/cv/download/) (letöltés ideje: 2018. 10. 08.)

### 3.4.2.2. Az interjúk eredménye

Az interjúalanyok számára ez a kérdés bizonyos értelemben nehezebb volt, hiszen nem adott válaszok közül kellett dönteniük, ennek azonban az az előnye, hogy így a válaszalternatívák alapján való következtetés nem játszott szerepet a válaszadásban. A hét hallgató közül – aki azt válaszolta, hogy nem tudja, mit jelent – egy hallgatónak még elképzelése sem volt a témát érintően. A sokszínű elképzelések között helyet kapott az automatizált válaszadás lehetősége, a jogszabályok közötti eligazodást segítő program, illetve, talán a helyes válaszhoz legközelebb az az elképzelés állt, amely szerint egy olyan jogász, aki kizárólag elektronikus, digitális tartalmakat használ fel a munkája során.

Négy hallgató azt nyilatkozta, hogy hallott már róla, csak nem tudja elmondani a jelentését, vagyis pontosabban az egyik hallgató közülük a válaszában kifejtette, hogy hallott és olvasott is már róla, az Egyesült Államokban egyre nagyobb hatással bíró robotügyvédek azonosította a fogalom meghatározás alatt. Itt nyilvánvalóvá vált a vélt és a valós tudás közötti ellentmondás.

4. sz. ábra



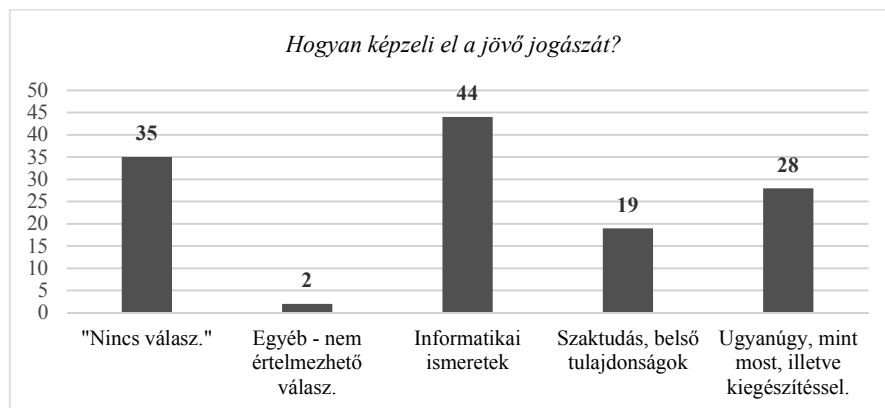
*Forrás: Az interjúalanyok válaszai alapján (saját szerkesztés).*

### 3.4.3. A jövő jogásza

A kérdések között nem célom, hogy bizonyos fajta prioritási rangsort állítsak fel, de felhívom a figyelmet arra, hogy a jövő jogászána vizualizálása a kutatás egészére hatást gyakorolt. Az előzetes feltevéseimet nagy mértékben cáfolta. Úgy gondoltam, hogy a digitális bennszülöttek generációja széleskörűbb látókörrel rendelkezik, ennek ellenére „meghökkenítő” válaszok érkeztek mind az alapkutatás, mint a kiegészítő interjúk során. Azért is tartottam fontosnak, hogy mindkét kutatásban megjelenjen, mert így meg lehetett vizsgálni, hogy a „frissen felvételt nyerő” hallgató és „több éves jogi tanulmányokat folytató” hallgató álláspontja között van-e eltérés, amennyiben igen, mi lehet az oka, illetve, ha nincs, akkor feltehetően milyen tényezők játszottak közre, hogy hasonló eredmény szülessen. Mivel nyílt kérdés keretében kellett választ adni, így meglehetősen sokféle válasz érkezett, ezért ezeket különböző kategóriákba soroltam.

## 3.4.3.1. Az alapkutatás eredménye

5. sz. ábra



Forrás: Az alapkutatás alapjául szolgáló adatok alapján (saját szerkesztés).

A hallgatók több, mint negyede (27 %) nem válaszolt, nem gondolkodott még ezen a kérdésen, nem volt véleménye, illetve nem tudta, vagy nem értette a kérdést. Két válasz az általam kialakított kategóriák közül egyikbe sem illett, mégpedig az attitűd szempontjából meghatározó válasz érkezett, miszerint a jövő jogászát „külföldön”, illetve „modernen” képzelel el. Véleményem szerint azért nem illik az előző kategóriába, mert ebben az esetben érkezett válasznak csak az értelmezhetősége kétséges, nagyon szűkszavú a megfogalmazás.

A legmagasabb arányt az informatikai ismeretek kategóriája érte el (34 %), ide soroltam az összes olyan elképzelést, amelyben a jövőre mutatóan az informatika szükségességét, térnyerését, egyre több elektronikus platformot jósoltak. Abban az esetben, ha valamely hallgató olyan választ adott, amely nem csak az informatikai ismeretre vonatkozott, ez élvezett elsődlegességet, hiszen kutatásom célja alapvetően az informatikával függ össze. Azonban a válaszok között nagyon nagy eltérések figyelhetők meg. Például a kizárólagos internetalapú ügyfélfogadástól a roboti segítségen át egészen addig, hogy nem lesznek jogászok, mert a mesterséges intelligencia veszi át a helyüket. Olyan hallgató is akadt, aki felismerte a tendenciát, viszont egyet nem értését fejezte ki ezzel, mert véleménye szerint a jogi szakma lényege a szóbeliség, a fejlődési ív pedig nem ebbe az irányba mutat. Az előzetes feltevésemet ilyen szempontból teljes mértékben cáfolta, mivel nem gondoltam volna, hogy a fejlődés irányával szembenálló gondolat is van, hiszen erről nem lehet hallani.

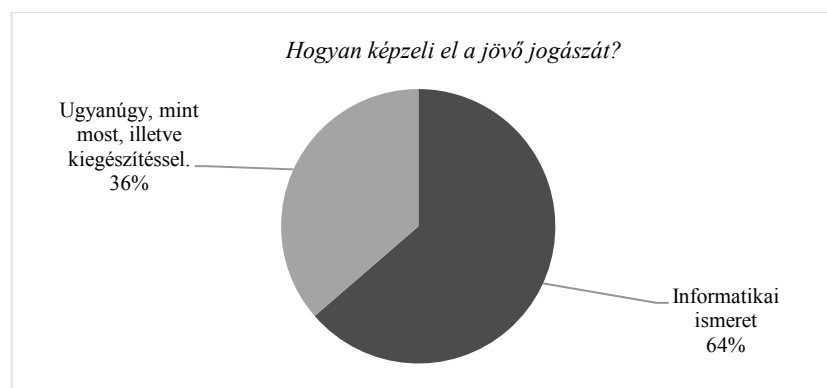
Jelentős számú hallgató – szám szerint 19, ide nem értve azokat, akik informatikával kapcsolatos választ is adtak, úgy számuk még nagyobb lenne – a választát belső tulajdonságokkal vagy a szakértelemmel határozta meg, mint például talpraesett, rugalmas, határozott, képzett, de egy olyan válasz is érkezett, amelyben gazdagnak, sikeresnek és mindenhez értőnek vizualizálta a hallgató a jövő jogászát. A szaktudás tekintetében megoszló volt az arány, hogy minden jogterülethez egyaránt érteni fog, vagy csak egy adott jogterületre specializálódik a jövő jogásza.



A kutatás egyik legnagyobb eredményének tekintem, hogy a hallgatók közel 22 százaléka, ugyanúgy képzelel el a jövő jogászát, mint most. Ebbe a kategóriába ezen túlmenően azok a válaszok is helyet kaptak, ahol ezt az állítást valamilyen kiegészítéssel, például több nyelvismerettel vagy kevesebb papírral látták el. Úgy szintén azok a válaszok is, amelyben a jövőre nézve olyan elképzelést írtak le, amely már jelenleg is megvalósult, példának okáért többet dolgozik számítógépen otthonról vagy interneten, mobil eszközökön fog dolgozni. A korábbiak folyamán már ismertettem egy választ, amely a fejlődési irányt elismerte, csak alapját vitatta. Ebben a kategóriában olyan válasz is érkezett, amely kifejezetten arra hívta fel a figyelmet, hogy a technikai fejlődés negatív hatásaitól védeni kell a jogászságot, őrizni kell a jellegét. A válaszok alátámasztották azt a tényt, hogy a hallgatók ezen csoportja nehezen nyit az új felé, még el sem tudja képzelni azt, nemhogy a jogi informatikai trendeket alkalmazza. A válaszok terjedelmüket tekintve is jelentős eltérést mutattak az egyszavas választól a hosszú sorokig.

#### 3.4.3.2. Az interjúk eredménye

6. sz. ábra



Forrás: Az interjúalanyok válaszai alapján (saját szerkesztés).

Az interjúk során az alapkutatással ellentétben csak két kategóriába tartozó válaszok hangzottak el. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a felsőbb éves joghallgatók, már nem külső tulajdonsággal, illetve szakértelemmel határozzák meg a jövő jogászát, hiszen a válaszadók között végzős hallgatók is voltak, bizonyos szinten magukról kellett volna nyilatkozniuk.

Az informatikai tudás szükségességét, az internettől függést, az automatizált jogi munkát vagy az informatika jelentőségét bármilyen módon összesen hét hallgató ismerte el. A kutatás jelentős eredményeként értékelem, hogy rámutatott arra, hogy nemcsak az elsőéves hallgatók, hanem a legalább harmadéves hallgatók közül is akad olyan, aki ugyanúgy képzelel el a jövő jogászát, mint most, esetleg az informatika hatását szűkkörűen elismeri mellette. A válaszok között például indokolásként szerepelt, hogy az embert nem lehet helyettesíteni.

Ezekben az esetekben nehezen tudom elképzelni, hogy a jogi informatikai trendek elfogadást és alkalmazást nyerjenek, tehát a gátló tényezők között szerepelhet, hogy az informatikai fejlődés térnyerése sincs egyértelműen elismerve, vizualizálva.

Összességében annak ellenére, hogy az alapkutatástól eltérő évfolyamú hallgatók vettek részt az interjú elkészítésében, hasonló eredmény született a jövőre vonatkozóan.

#### 3.4.4. Jogi tevékenységet befolyásoló jogi informatikai trendek

Arra a kérdésre, hogy az interjúalanyok milyen jogi tevékenységet befolyásoló jogi informatikai trendet, kihívást ismernek meglehetősen sokszínű válaszok érkeztek. Két hallgató egyet sem tudott megnevezni, a hallgatói válaszok alapján egy hallgató válaszában a jogi dokumentumok szerkesztésében az ügyvéd szerepének visszaszorulása kapott hangsúlyt, más a mesterséges intelligencia, kriptovalutákat nevezte meg. Az elektronikus aláírással összefüggésben a mindenki számára való elérhetőség jelent kihívást. Az információs rendszerekben esetlegesen bekövetkező hiba, a teljes joganyag interneten elérhető, hivatalos és hiteles digitalizálásának kérdésköre, valamint az eljárások gyorsítása, az online rendelések során a visszaküldés problémaköre is elhangzott. A válaszok alapján a trendek körébe soroltam az elektronikus rendszereket, valamint azokat a szoftvereket, amelyek a rendelkezésre álló adatok alapján megtudják jósolni az ügy kimenetelét. Összességében megállapítható, hogy az általam felvázolt jogi informatikai trendek közül valójában csak kettő hangzott el, az interjúalanyok tájékozatlansága e tekintetben megállapítható.

#### 3.5. Jogszabálykeresőkkel összefüggő kérdések

E témakörben a kérdések megfogalmazásakor arra figyeltem, hogy átfogó gyűjtőfogalomként határozzam meg e jogi tevékenységet segítő szolgáltatást. Véleményem szerint a jelenkor joghallgatóinak már szinte elképzelhetetlen, hogy milyen lenne, ha kizárólag papíralapú törvényszövegekből kellene a jogalkalmazást végezni. Ezért is kap nagy hangsúlyt egyrészt konkrét kérdések által, másrészt indirekt módon, amely az alkalmazásának hatékonyságát méri fel.

Minden joghallgatóra igaz, hogy valamilyen jogszabálykeresőt használ – az egyikük elsődlegesen a *Google* keresőmotorjára szokott támaszkodni, bonyolultabb esetben fordul a jogszabálykeresőhöz. Alapvetően a *Wolters Kluwer Jogtár*<sup>65</sup>, a *Nemzeti Jogszabálytár*<sup>66</sup> vagy mindkettőt használják a hallgatók. A Jogtárat összesen tíz, míg az NJT-t négy hallgató használja. A számokból egyértelműen látszódik, hogy három interjúalany mindkettőt preferálja.

A legtöbben a Jogtárat részesítik előnyben, amely lényegesen több funkcióval rendelkezik. A legtöbben tanulási célra használják, de a keresési funkció alkalmazása is elsődleges. Bár olyan válasz is érkezett, amely a másodlagos szerepére utal, hiszen a

<sup>65</sup> <https://jogtar.hu/uj-jogtar/>, illetve <https://net.jogtar.hu/> - rövidítésként: Jogtár Megjegyzés: A joghallgatók az előfizetéses teljes tartalommal bíró, a hallgatói, illetve az ingyenes verziót is megnevezték, mivel a kutatásban ennek nincs relevanciája, így egységesen kezeltem a válaszokat.

<sup>66</sup> <http://www.njt.hu/> - rövidítésként: NJT.

hallgató csak abban az esetben használja, ha a papíralapú jogszabályszerződés nincs a kezében. Emellett a jogszabálykeresők használatát azzal is indokolták, hogy a jogszabályok összehasonlításában nyújt segítséget, illetve a kíváncsiság csillapításában is szerepet játszik, ha egy új kérdés merül fel.

Az interjú az elsajátítás módjára is kiterjedt, amely alapján a hallgatók közül négyen egyénileg, autodidakta módon szereztek meg ismereteiket. Az interjúalanyok másik csoportja egyetemi kurzus vagy tájékoztató keretében, bár közülük többen is hangsúlyozták, hogy autodidakta módon könnyen elsajátítható. Külön szempontot képezett a gyakoriság vizsgálata. Összességében elmondható, hogy a válaszadásban befolyásoló tényező volt a vizsgaidőszak és a munkahely. Három hallgató ezektől függetlenül is szinte mindennap használja. A legritkább gyakoriság is a legalább heti egyszeri gyakoriságot lefedi, ennél általában csak gyakrabban szokott előfordulni, hiszen többen a gyakorlati órákra feladott házi feladatokat a segítségével oldják meg. Ez a négy szempont a direkt kérdések közé tartozott. Ezen túlmenően más kérdések kapcsán is felmerült a jogszabálykeresők használata, amely a hatékonyságot és a gyakorlati alkalmazást tükrözi.

Az egyik kérdés arra irányult, hogyha joganyagot kell keresni, akkor „hová fordulnak”. A hallgatók túlnyomó része – szám szerint kilencen – a jogszabálykeresőkkel oldja meg ezt a feladatot, legtöbben erre asszociáltak, de természetesen a könyvtár is elhangzott válaszként. A tananyag elsajátításának segédeszközeként négy interjúalany említette. Emellett összesen kilenc hallgató a jogi tevékenységet segítő szoftverek közé sorolta úgy, hogy nem felsorolás alapján kellett dönteniük, hanem a kérdés arra vonatkozott, hogy a hallgató ismer-e ilyen szoftvereket. A hallgatók közül ketten még a telefonjukra is letöltötték a Jogtár mobilapplikációt.

### 3.6. Kiegészítő kérdések

#### 3.6.1. Közösségi média, képmegosztó szokások

Az interjúalanyoknak arra kellett választ adniuk, hogy a *social mediát* mennyire használják, illetve e kifejezés hallatán mire asszociálnak. A hallgatók életkorából kiindulva nem meglepő, hogy a válaszok alapján valamennyien mindennap használják. Többen is kitértek arra, hogy milyen felületeket preferálnak, illetve, hogy mely platformokat azonosítják közösségi médiaként. Az interjúalanyok felsorolásából megállapítható, hogy a közösségi média alatt annak csak egy típusát értik, amely hozzájárulhat a szűkkörűbb látásmódhoz, mivel a közösségi média és az elemei relatíve komplex jelenségként foghatók fel. A közösségi média típusai közé sorolhatók a közösségi oldalak, blogok, mikroblogok, kollaboratív projektek, tartalommosztók, közösségi híreket tartalmazó weboldalak, kereskedő közösségek és a virtuális világok.<sup>67</sup> Ezek közül csupán három kategóriába tartozó platform jelent meg a hallgatói válaszok között, bár esetükben valószínűsíthető, hogy egy kategóriaként értelmezték.

<sup>67</sup> MARKOS – KUJBUS ÉVA – GÁTI MIRKÓ: *A közösségi média mint online stratégiai eszköz*. In: Piskóti István (szerk.) „Coopetition”: Verseny és együttműködés a marketingben. Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 18. Országos Konferencia, 2012. augusztus 30-31., Miskolc, Miskolci Egyetem Marketing Intézet, Online marketing szekció, 8. sz. tanulmány, 2012. – [http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/886/1/MKE\\_GM\\_mok2012.pdf](http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/886/1/MKE_GM_mok2012.pdf) (letöltés ideje: 2018. 10. 06.) 4. p.

Mivel az interjúalanyok meglehetősen szűkkörű, általános jellegű jelentéstartammal határozták meg, ezért fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a definíciót övező néhány álláspontok ismertetésére. A közösségi média fogalmának dogmatikai meghatározása a szakirodalomban koránt sem nevezhető egységesnek. *Kaplan* és *Haenlein*<sup>68</sup> a közösségi médiát a *Web 2.0*-ra, mint technikai felületre épülő internet-alapú alkalmazások „gyűjteményeként” definiálja.<sup>69</sup> *Cohen*<sup>70</sup> stratégiaként azonosítja a közösségi médiát.

A hallgatói válaszok közül egy esetben a „*social media*” kifejezés alatt a valódi jelentéstartamtól eltérő „definíció” hangzott el, miszerint „a különböző médiumok által megjelenített újságcikkeket és a weboldalakon található cikkeket foglalja magában”. A válasz további részében egyértelműen kifejezésre jutott, hogy a közösségi média aktív felhasználójáról van szó, viszont a fogalmi keretek meghatározása hiányosnak bizonyult, amely alátámasztotta, hogy a gyakorlati alkalmazás és az azzal kapcsolatos – ahhoz szükséges – tudás nem feltétlenül fedik le egymást.

Az interjúalanyok közel fele – szám szerint öten – kiemelte válaszában, hogy a közösségi médiát elsődlegesen a kapcsolattartás céljából használja. Ez nem jelenti azt, hogy a többi válaszadónál nem ez az elsődleges, csupán nem tértek ki válaszukban erre. Azonban a közösségi média üzleti célú kapcsolattartásra alkalmas felületét kizárólag egy hallgató említette. Bár kétséggel ez jelenleg inkább a gyakorló jogászok körében közkedvelt. A hallgatók közül ketten utaltak arra, hogy a közösségi médiának árnyoldala – személyiségferdítő hatás, illetve „adatainkkal fizetés” az ingyenes szolgáltatásért – is van. A képmegosztással kapcsolatban az volt a hipotézisem, hogy a hallgatók körültekintők abban a tekintetben, hogy milyen képeket bocsátanak a publikum számára a különböző felületeken keresztül. Ez a feltevésem teljes mértékben bizonyítást nyert, ugyanis egy hallgató egyáltalán nem oszt meg képeket, ketten azt hangsúlyozták, hogy odafigyelnek arra, hogy mit töltenek fel, hárman úgy nyilatkoztak, hogy saját magukról ritkán töltenek fel, illetve a legtöbben, az interjúalanyok közel fele pedig ritkán szokott. Abban az esetben, ha mégis képet osztanak meg a hallgatók, akkor az az utazásról, barátokról, szórakozásról, helyekről, épületekről szól, de volt olyan hallgató, aki a sporttevékenység és a tanulás témakörét is megemlítette.

### 3.6.2. Mobilapplikációk

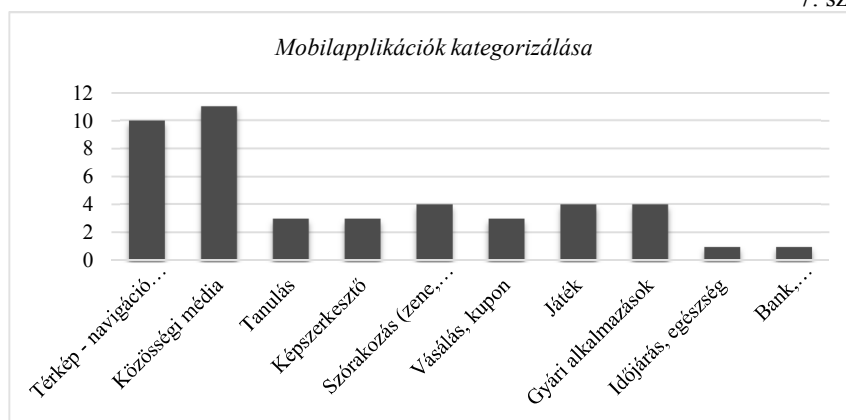
Az interjú zárásaként a hallgatóknak a telefonkészülékükön található alkalmazásokat kellett az általuk meghatározott kategóriákba sorolni. Ezek összesítésével alkottam meg az alábbiakban részletezett csoportokat.

<sup>68</sup> KAPLAN, ANDREAS M. – HAENLEIN, MICHAEL: „*Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*”, *Business Horizons*, 53, 2010. 59–68. pp. – <http://michaelhaenlein.eu/Publications/Kaplan,%20Andreas%20-%20Users%20of%20the%20world,%20unite.pdf> (letöltés ideje: 2018. 08. 23.)

<sup>69</sup> MARKOS-KUJBUS – GÁTI 2012, 3. p.

<sup>70</sup> COHEN, LON. S.: March 03, 2009.

7. sz. ábra



Forrás: Az interjúalanyok válaszai alapján (saját szerkesztés).

A közösségi médiához tartozó alkalmazások valamennyi interjúalany telefonján megtalálhatók. Egy kivétellel mindenki valamilyen navigációs, illetve tájékozódást segítő applikációt is letöltött, a különböző térképszolgáltatásokon túlmenően a menetrend-összesítőket is magába foglalja e kategória. A tanulás témakörébe összesítettem a Jogtárat, a szótárakat, valamint a nyelvtani- és szókincsfejlesztő alkalmazásokat. Ugyanennyi hallgató – szám szerint három – nevezte meg a képszerkesztőt. A vásárlással kapcsolatos applikációkat ketten, míg a kuponalkalmazást egy interjúalany említette. Valószínűsíthető, hogy mindenki mobil eszközén találhatóak gyári alkalmazások, mégis csak négyen nevesítették. Ebből arra következtetek, hogy aki nem mondta, az egyértelműnek vette. Alapvetően a játékokat is a szórakozás kategóriájába soroltam volna, viszont annyiszor elhangzott, hogy külön csoportosítottam. Az egyik hallgató időjárásal kapcsolatos alkalmazást, valamint lépésszámlálót is említett, amelyet az egészség témakörébe sorolt. Ezekon túlmenően részvényfigyelő applikáció is elhangzott.

### 3.6.3. Az IT eszközök használata

Az erre vonatkozó kérdésnek összességében két oldala van, ugyanis indirekt módon azt mérte, hogy a hallgató tudja-e, hogy mit jelent az *IT* kifejezés, valamint direkt módon, milyen eszközöket ért e meghatározás alatt, amelyeket használni is szokott. Az előzetes feltevésem az volt, hogy mindenki számára egyértelmű lesz az *IT* jelentése, ennek cáfolataként három interjúalany elsősre nem tudta.

A telefon mindenkinél egységesen elhangzott. A laptopot nyolcan említették, míg a számítógépet öten, a számokból látszódik, hogy két hallgatónál mindkettő megjelent. A táblagépet hatan, míg az okosórát ketten neveztek meg. Továbbá egy-egy hallgató a televíziót, valamint a nyomtatót is említette. Az egyik interjúalany a válaszadás során nem tudta eldönteni, hogy a router annak minősül-e, de válaszában az is elhangzott e többletinformációval. Ezek alapján megállapítható, hogy a telefon, illetve a számítógép, laptop dominanciája érvényesül, illetve öt interjúalany kizárólag ezeket nevesítette.

### *V. Következtetések és javaslatok*

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a jogi informatikai trendek jelentősége és a hallgatói valóság – amely a tájékozottságot, a tudásbázist, érdeklődést is magába foglalja – között ellentmondás tapasztalható.

Az új technológiai változások szinte hihetetlen gyorsasággal következnek be, a trendekkel való lépéstartáshoz pedig elengedhetetlen az informatikai tudás bővítése. Természetesen vannak nyitott kérdések, hogy pontosan milyen újítások várhatóak, illetve a legnagyobb kérdés, hogy mikor, azonban úgy vélem, az mindenkinek csak előnyére válhat, ha folyamatosan figyelemmel kíséri a trendeket.

Kérdéseket vehet fel, hogy meglehetősen sok – nemcsak elsőéves – hallgató ugyanúgy, vagy nagyon hasonlóan képzei el a jövő jogászát, mint most. A kutatásom egyik legfőbb eredményének tartom, hogy ez a felszínre került, hiszen annak ellenére, hogy az informatika szerepe, illetve annak gyakorlati alkalmazása a mindennapok során hangsúlyt kap, a joghallgatók a jogi tevékenységre kiterjedően nem látják kiemelt fontosságát. Az alapvető, felhasználói szintű informatikai ismereteket elegendőnek tartják.

A tanulásmódszertani kérdések abban a tekintetben segítették elő kutatásomat, hogy rálátást biztosított arra, hogy a joghallgatók nagy része már a tanulás tekintetében is elszigetelődik az informatikától, így „nem meglepő”, hogy a jövőre nézve sem látja átfogóan a lehetőségeket, illetve a kor kívánalmait. A tanulási szokásokkal összefüggésben leginkább a papíralapú tanulás a jellemző, illetve a segédeszközök alatt sem a digitális eszközöket értették elsődlegesen az interjúalanyok.

A legfőbb javaslatom a joghallgatókat érintené – magamat is beleértve –, miszerint nyitottabb és befogadóbb hozzáállás tanúsítása szükséges az informatika, valamint a digitális eszközök világához. Ez nem azt jelenti, hogy programozói szintű ismeretek elsajátítása a cél, hanem átfogó ismeret, hogy az informatika a gyakorlati alkalmazás során miben tudja elősegíteni a szakmai előrehaladást. Ezen túlmenően az egyetemi keretek között az oktatási segédeszközök megléte és azok minősége szintén gyakorlati relevanciával bírna abban a tekintetben, hogy a hallgatók számára milyen eszközök, programok, szoftverek válnának elérhetővé már a tanulmányok folyamán. Ezzel összhangban az oktatási módszerek specializálása révén közelebb lehetne hozni a hallgatókhoz az informatika ezen oldalát. Ahhoz, hogy teljeskörű képet kapjak az interjúalanyi kört hozzáértő gyakorló jogászokkal bővíteném, így a gyakorlat oldaláról még szélesebb ismeretekre tehetnék szert.

### *VI. Összegzés*

A pályamunka végéhez közeledve visszautalnék a címre, amely előrevetítette a jogi informatikai trendek és a hallgatói álláspont, illetve tudás között fennálló anomália lehetőségét. Az előzetes feltevésem az volt, hogy egy bizonyos fajta tájékozatlanság és ismerethiány a felszínre fog kerülni, de az informatika kiemelt szerepének elismerése kétségkívül szinte minden hallgató esetében meg fog valósulni. Az egyes kérdések

kapcsán leírt eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy a digitális kompetenciák fejlesztése, valamint az informatikai ismeretek bővítése szükségszerű.

A válaszok rámutattak arra, hogy a hallgatók használják a felhőalapú technológiát, de nincsenek tisztában azzal, hogy mit jelent. Összességében a jogi informatikai trendekkel, illetve a jövő kihívásaival kapcsolatban meglehetősen tájékozatlanok. A tanulási szokásokban is a papíralapú tanulás háttérbe szorítja a digitális jegyzeteket, prezentációkat. Viszont pozitívan értékelendő, hogy nem is egy hallgató nyilatkozott úgy, hogy az elektronikus felületeket is használja a tanulás során. A kutatás pozitív eredményeként értékelem, hogy a hallgatók a közösségi média használata során figyelmet fordítanak arra, hogy milyen képeket osztanak meg a nagyvilággal.

A jogi informatikai trendek gyakorlati relevanciájának egyre nagyobb mértékű előretérése kétségkívül vitathatatlan, viszont a hallgatói oldalról megvilágítva az informatika és a digitális eszközök felé távolságtartás figyelhető meg. A jövőre nézve a hallgatók túlnyomó része az informatikai ismeretek szükségességét nyilatkozta, de a feladatok, illetve az indirekt kérdések a gyakorlatban történő alkalmazását nem feltétlenül támasztották alá.

Amennyiben valakiben esetleg bármilyen kétely maradt volna a jogi informatikai trendek jövőre gyakorolt hatásait illetően, azoknak záró gondolatként – analógia alkalmazásával élve – az okostelefonok példáját említeném, amelyek néhány év leforgása alatt oly mértékű fejlődési ívet jártak be, amely azelőtt még elképzelhetetlennek tűnt. Ma már a széleskörű funkciópaletta révén több digitális eszköz helyettesítésére is alkalmasak.

## VIVIEN KATA KARDOS

### LEGAL INFORMATICS TRENDS VERSUS REALITY FROM THE VIEWPOINT OF LAW STUDENTS

#### (Summary)

As a result of digitalisation the law is associated with informatics and becomes more and more significant. Legal informatics trends and the solutions are appreciated for the future. In my essay, I wish to present the views and knowledge of law students regarding legal informatics trends, highlights the challenges they may face in the future. The results of my research are based on quantitative – which involved 128 students – and qualitative, with 11 interviewees, data acquisition.

There is a contradiction between the importance of legal informatics trends and reality from the viewpoint of law students, as students do not have sufficient knowledge of trends at all. This is supported by the fact that, based on the results of the questionnaire survey, 22 percent of the law students suppose the lawyer of the future in the same or similar way as nowadays, and four of the interviewees also represent this viewpoint possibly supplemented with informatics skills. The 78 percent of first-year law students appeal to Wikipedia as a source in their university work. Learning

methodological issues have been given a prominent role, as it has also become apparent that some kind of aversion and distance from using informatics for the profession.

In terms of technological knowledge, it has become evident that law students use the achievements of modern technology, but they have limited knowledge of the application purposes and functions, so the digital lawyer concept which means the competent using of informatics support, requires additional knowledge and attitude improvements



## Függelék

2. sz. táblázat

<i>Egyetem neve</i>	<i>Lakóhely</i>	<i>Életkor</i>	<i>Nem</i>	<i>Jogi tanulmányok kezdete</i>	<i>Modul</i>
<i>Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (ELTE-ÁJK)</i>	Megyei jogú város	23	Férfi	2014	Van, de egyiket sem választotta.
	Megyei jogú város	23	Férfi	2014	Van, de egyiket sem választotta.
<i>Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (KRE-ÁJK)</i>	Főváros	23	Nő	2014	Nincs.
	Főváros	25	Nő	2016	Nincs.
<i>Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (ME-ÁJK)</i>	Megyei jogú város	21	Nő	2015	Nincs.
	Község	23	Nő	2015	Nincs.
<i>Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar (PPKE-JÁK)</i>	Megyei jogú város	22	Férfi	2015	Nincs, "közgazdaságtudományi" betétlap szerezhető.
	Főváros	26	Nő	2015	Nincs, "közgazdaságtudományi" betétlap szerezhető.
<i>Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (SZTE-ÁJTK)</i>	Város	23	Nő	2014	Van, a büntügyi modult választotta.
	Város	22	Nő	2014	Van, a nemzetközi/idegennyelvi modult választotta.
	Megyei jogú város	24	Nő	2013	Van, az üzleti jogi modult választotta.